

Suomen ulkoasiainhallinnon reaktiot toiseen Tšetšenian sotaan vuosina 1999–2001

Poliittisen historian
kandidaatintutkielma

Laatija:
Eino Suhonen

15.5.2026
Turku

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Eino Suhonen

Otsikko: Suomen ulkoasiainhallinnon reaktiot toiseen Tšetšenian sotaan vuosina 1999–2001

Sivumäärä: 37 sivua

Päivämäärä: 15.5.2026

Toinen Tšetšenian sota oli Venäjän federaation sisäinen aseellinen konflikti keskushallinnon joukkojen sekä Tšetšenian tasavallan itsenäisyyttä tavoittelevien kapinallisten välillä. Sota syttyi, kun syyskuussa 1999 Venäjällä tapahtui tuhoisa terrori-iskujen sarja. Venäjän valtionjohto ja sodan johtoon asetettu pääministeri Vladimir Putin pyrkivätkin esittämään sodan yksinomaan ”terrorisminvastaisena operaationa”. Tutkin tässä kandidaatintutkielmassa, miten Suomen ulkoasiainhallinto, eli Suomen ulkoministeriö ja ulkomaanedustustot, reagoi konfliktiin sekä Venäjän politiikkaan sen taustalla vuosina 1999–2001.

Hyödynsin primääriaineistonani ulkoministeriön arkiston Tšetšenian tilannetta käsittelevään asiakokonaisuuteen sisällytettyjä asiakirjoja, joista merkittävä osa koostui kirjeenvaihdosta Suomen Moskovan suurlähetystön ja ulkoministeriön välillä. Tutkielmani metodi oli laadullinen sisällönanalyysi. Hyödynsin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, ja tarkastelin primääriaineistojani kolmen teeman kautta. Ensimmäinen teema oli ulkoasiainhallinnon käsitys terrori-iskuista sekä niitä seuranneista sotatoimista. Toinen teema liittyi puolestaan siihen, miten suomalaiset diplomaatit suhtautuivat Venäjän valtionjohtoon sekä yhteiskuntaan sodan taustalla. Kolmas teema oli Suomen ja EU:n viralliset reaktiot toiseen Tšetšenian sotaan, ja se tarjosi hyvän vertailukohteen kahdelle ensimmäiselle teemalle.

Havaitsin aineistoja tutkiessani, että Suomen ulkoasiainhallinnon reaktiot salaisessa kirjeenvaihdossa ja viralliset reaktiot muun muassa EU:n kautta erosivat toisistaan merkittävästi. Suomalaiset diplomaatit suhtautuivat raporteissaan kriittisesti Venäjän terrorisminarratiiviin, siviileihin kohdistuneisiin sotatoimiin ja sodan hyödyntämiseen Putinin valtaannousun taustalla. Raportoinnin sävy oli paikoin poikkeuksellisen terävää, sarkastista ja jopa pilkallista. Virallisessakin retoriikassa tuomittiin kyllä siviileihin kohdistuneet iskut ja Suomi sekä EU ilmaisivat toistuvasti huolensa humanitäärisestä tilanteesta Tšetšeniassa. Suomen ja EU:n pitkän aikavälin Venäjä-intressit kuitenkin hillitsivät julkista kritiikkiä ja varsinkin konkreettisia sanktioita.

Avainsanat: Toinen Tšetšenian sota, Venäjä, Tšetšenia, ulkoasiainhallinto, ulkoministeriö, suurlähetystö, terrorismi, Vladimir Putin

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Aiheen rajaus ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Aineistot ja aikaisempi tutkimus	6
1.3	Historiallinen konteksti	8
2	Terrorismin ja sotatoimien seuranta	11
2.1	”Moskova haluaa redusoida Tshetshenian terrorismiksi”	11
2.2	”Ilmaiskuuissa kuolee käytännössä enimmäkseen siviilejä”	15
3	Venäjän hallinto ja yhteiskunta sodan kontekstissa	20
3.1	”Tshetshenia on V.V. Putinin tulikoe”	20
3.2	”Stalin osasi ratkaista tshetsheenikysymyksen”	23
4	Suomen ja EU:n viralliset reaktiot	27
4.1	”Tuloksena kuitenkin lievähköt toimenpiteet”	27
4.2	”Tshetsheenien osalta valtuuskunta ei hae yhteyttä”	30
5	Johtopäätökset	33
	Lähdeluettelo	35

1 Johdanto

Tarkastelen tässä kandidaatintutkielmassa Suomen ulkoasiainhallinnon, eli ulkoministeriön ja Suomen ulkomaanedustustojen, reaktioita toiseen Tšetšenian sotaan vuosina 1999–2001. Se oli aseellinen konflikti Venäjän federaation keskushallinnon joukkojen ja Pohjois-Kaukasiassa sijaitsevan Tšetšenian tasavallan itsenäisyyttä tavoittelevien kapinallisten välillä. Ulkoministeriö seurasi tuhoisaa sotaa aktiivisesti ja pyrki ylläpitämään tilannekuvaa itänaapurin tapahtumista muun muassa käymällä tiivistä kirjeenvaihtoa Moskovan suurlähetystön kanssa. Reaktioilla tarkoitan tässä tutkielmassa sekä suomalaisten diplomaattien sotaa koskevia tulkintoja, jotka tulevat ilmi salaisesta kirjeenvaihdosta, että Suomen virallisia kannanottoja kansainvälisten järjestöjen kautta ja keskusteluja Venäjän edustajien kanssa. Ulkoministeriössä seurattiin mielenkiinnolla kansainvälisen reaktion muodostumista sekä ulkomaisia tulkintoja Suomen suhtautumisesta konfliktiin. Sotatoimien ohella kiinnitettiin paljon huomiota Venäjän politiikkaan sodan kontekstissa. Todennäköisesti historiallisesti merkittävin poliittinen ilmiö oli aikaisemmin suurelle yleisölle tuntemattoman pääministerin Vladimir Putinin nouseminen Venäjän presidentiksi.

1.1 Aiheen rajaus ja tutkimuskysymykset

Tšetšenian tilanne Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tulee ymmärtää joukkona pitkäaikaisia ja moniulotteisia kehityskulkuja. Toiseksi Tšetšenian sodaksi tai venäläisittäin ”terrorisminvastaiseksi operaatioksi” (engl. *counter-terrorist operation*) kutsuttu konflikti, jota tässä kandidaatintutkielmassa käsittelen, on vain yksi vaihe alueen tapahtumarikkaassa historiassa. On tärkeää hahmottaa, että kuten jo sodan nimikin antaa ymmärtää, aloitan väistämättä keskeltä tarinaa, kun käsittelen vain kyseistä konfliktia ja ainoastaan sen ensimmäistä vajaan kahta vuotta. Venäjä aloitti uudet sotatoimet Tšetšeniassa loppuvuodesta 1999 vastauksena raakoihin siviileihin kohdistuneisiin terrori-iskuihin useissa venäläisissä kaupungeissa.¹ Taustalla oli myös radikaalin tšetšeenikomentaja Šamil Basajevin sekä taistelijanimellä Hattab² tunnetun saudiarabialaissyntyisen jihadistin johtamien islamistitaistelijoiden hyökkäys Dagestaniin saman vuoden elokuussa.³ Konfliktin aktiivisin vaihe oli vuosina 1999–2000, jonka jälkeen alkoi pitkä sissisotavaihe. Se jatkui virallisesti aina vuoteen 2009 asti, jolloin Venäjä lopulta ilmoitti ”terrorisminvastaisen operaation”

¹ Satter 2016, 1–2.

² Hattab oli syntymänimeltään Samir Saleh Abdullah al-Suwailim.

³ Galeotti 2022, 89–91.

päättymisestä, vaikka Pohjois-Kaukasian tilanne on ajoittain kärjistynyt tämän jälkeenkin.⁴ On siis hyvin selvää, että tätä konfliktia ei tule tarkastella täysin tyhjiössä, tai irrallisena varsinkaan ensimmäisestä Tšetšenian sodasta (1994–1997). Tästä huolimatta se on uniikki, merkittävä ja korostuneen väkivaltainen vaihe alueen lähihistoriassa.

Vaikka sodan suurimmat taistelut painoutuivat juuri aikarajaukseni sisälle, rajaukseen vaikutti väistämättä myös aineistojen saatavuus. Ulkoministeriö nimittäin julkaisee salaiseksi luokiteltuja sisäisiä asiakirjojaan vasta 25 vuoden salassapidon jälkeen, joten tutkijoiden on tällä hetkellä mahdotonta päästä käsiksi heinäkuuta 2001 uudempiin aineistoihin. Myös työekonomiset syyt ja kandidaatintutkielman laajuus edellyttivät keskittymistä lyhyempään ajanjaksoon. Sodan aktiivisempaan alkuvaiheeseen keskittyminen on luontevaa, mutta monia toisen Tšetšenian sodan kokonaiskuvan ja laajemman narratiivin kannalta merkittäviä tapahtumia jää käsittelemättä tässä tutkielmassa.

Vaikka tämän kandidaatintutkielman aiheena on toinen Tšetšenian sota, on tärkeää muistaa, että keskityn hyvin lyhyen ajanjakson lisäksi yhteen erittäin rajattuun näkökulmaan, sillä varsinainen tutkimuskohteeni on Suomen ulkoasiainhallinto, eivätkä esimerkiksi Venäjän federaation keskushallinto tai tšetšeenitaistelijat. Suomi oli sodan syttyessä EU:n neuvoston puheenjohtajamaa, jolla oli jonkin verran vaikutusvaltaa liittyen Euroopan unionin yhteisen reaktion koordinointiin. Lisäksi sillä oli vielä tuohon aikaan melko läheiset naapurisuhteet Venäjään. Se oli kuitenkin ennen kaikkea sivustaseuraaaja. Suomen reaktioiden tutkiminen on silti mielekästä, sillä vaikka Suomella ei ollut merkitystä Tšetšenian sodissa, Tšetšenian sodilla oli merkitystä Suomelle. Kyseessä oli Suomen naapurivaltiossa tapahtuva konflikti, jonka molemmat osapuolet syyllistyivät vakaviin ihmisoikeusrikkomuksiin.⁵ Lisäksi Länsi-Eurooppa näki Tšetšenian tilanteen keskeisenä haasteena, joka tulisi määrittämään Venäjän sisäistä kehitystä ja sen mahdollisuutta integroitua osaksi Eurooppaa tulevaisuudessa. Olen valinnut neljä tutkimuskysymystä, jotka ohjaavat reaktioiden analyysiä:

1. Millainen käsitys Suomen ulkoasiainhallinnolla oli toisesta Tšetšenian sodasta ja sen laukaisseista terrori-iskuista?

⁴ “Russia ends anti-terrorism operations in Chechnya”. *The Guardian*, 16.4.2009.

<https://www.theguardian.com/world/2009/apr/16/russia-chechnya-anti-terrorism> [Luettu 28.3.2026].

⁵ “War Crimes in Chechnya and the Response of the West: Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations”. *Human Rights Watch*, 29.2.2000. <https://www.hrw.org/news/2000/02/29/war-crimes-chechnya-and-response-west> [Luettu 28.3.2026].

2. Miten Venäjän hallintoa ja yhteiskuntaa ymmärrettiin sodan kontekstissa?
3. Miten tulkinnat diplomaattien ja virkahenkilöiden salaisessa kirjeenvaihdossa poikkesivat virallisesta retoriikasta?
4. Mitkä tekijät saattavat selittää suomalaisten reaktioita?

1.2 Aineistot ja aikaisempi tutkimus

Hyödynnän kandidaatintutkielman primääriaineistona ulkoministeriön arkiston ”Poliittinen tilanne Tshetsshenia⁶” –asiakokonaisuuden aineistoja sekä Suomen Moskovan suurlähetystön viikkoraportteja vuosilta 1999–2000. Näihin ”Tšetšenia-koteloihin” on koottu kaikki Tšetšenian sodan sekä siihen liittyvän politiikan kannalta relevantit asiakirjat, mukaan lukien Suomen ja EU:n viralliset kannanotot Tšetšenian tilanteesta. Merkittävä osa niistä kuitenkin koostuu salaisesta kirjeenvaihdosta ulkoministeriön sekä edustustojen välillä. Diplomaatit pyrkivät raporteissaan pitämään ulkoministeriön ajan tasalla tapahtumista ja ne perustuvat pääasiassa mediatietoihin, virkahenkilölähteisiin sekä erilaisiin keskusteluihin poliitikkojen tai esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa. Raportteja on tullut useista eri edustustoista, sillä oli kyse kansainvälisesti merkittävästä konfliktista, mutta valtaosa ”Tšetšenian tilanne” -koteloiden raporteista on luonnollisesti saapunut Moskovan suurlähetystöstä. Suurlähetystön viikkoraportit ovat yleisemmän tason tiivistelmiä kaikista asemamaan tärkeistä tapahtumista, joten suurinta osaa niistä ei ollut sisällytetty koteloihin. Halusin kuitenkin hyödyntää Moskovan viikkoraportteja aina tarvittaessa täydentävinä aineistoina, jotka antavat hyvän yleiskuvan keskeisistä tapahtumista Venäjällä, vaikka juuri niiden analyysi ei olisikaan tämän tutkielman keskiössä.

Primääriaineistojen analyysin tueksi olen valinnut tutkimuskirjallisuutta, joka käsittelee Tšetšenian sotia, Putinin Venäjää sekä Suomen ulko- ja idänpolitiikkaa. Tšetšeniaa käsittelevistä yleisteoksista hyödynnän erityisesti John Russellin *Chechnya - Russia's "War on Terror"* -teosta (2007) sekä Hanna Smithin väitöskirjaa *Russian Greatpowerness: Foreign policy, two Chechen wars and international organisations* (2014). Russell tarkastelee toista Tšetšenian sotaa ”terrorisminvastaisen sodan” (engl. *Global War on Terror*) näkökulmasta, mikä on relevanttia, sillä tulen läpi tutkielman tarkastelemaan Suomen suhtautumista Venäjän toistuvasti korostamaan terrorismiretoriikkaan sodan taustalla. Aihetta paljon tutkinut Smith

⁶ Käytän suorissa lainauksissa vanhentunutta kirjoitusasua ”Tshetsshenia”, sillä se esiintyy niin aineistoissani.

puolestaan käsittelee Tšetšenian sotia Venäjän suurvaltaidentiteetin (engl. *greatpowerness*) kontekstissa, ja tarkastelee niitä keskeisenä ongelmakohtana Venäjän sekä eurooppalaisten kansainvälisten järjestöjen suhteessa 1990- ja 2000-luvuilla. Koska merkittävä osa Suomen virallisesta reagoimisesta sotaan tapahtui juuri Euroopan unionin ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ) kautta, Smithin näkökulma on hyvä ottaa mukaan analyysin tueksi.

Putinin valtaannousua ja Venäjän sisäpolitiikkaa toisen Tšetšenian tilanteen kontekstissa taustoittavina teoksina toimivat David Satterin *The Less You Know, the Better You Sleep: Russia's Road to Terror and Dictatorship under Yeltsin and Putin* (2016) sekä Mark Galeottin *Putin's Wars: From Chechnya to Ukraine* (2022). Näiden ohella hyödynnän *Idäntutkimus-*journalin tutkimusartikkeleita, sillä sekä Putinin hallinnon politiikka että Tšetšenian tilanne olivat sen artikkeleissa toistuvasti esillä varsinkin 2000-luvun alun numeroissa. Helena Rytövuori-Apusen kirja *Unionin ajan idänpolitiikka* (2007) sekä Louis Clercin tekeillä oleva *Ulkoministeriön historia IV, 1982–1995* (2026) tarjoavat puolestaan tarvittavan kontekstin Suomen uudesta ulkopoliittisesta linjasta, murroksessa olleesta idänpolitiikasta EU-jäsenenä, sekä ulkoministeriöstä instituutiona.

Tämän kandidaatintutkielman metodologiset työkalut ovat laadullinen sisällönanalyysi ja historiantutkimuksellinen päättely. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi toteavat teoksessaan *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2025), että sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jossa tekstianalyysin keinoin etsitään tutkittavan tekstin merkityksiä. Tämä mahdollistaa dokumenttien systemaattisen ja objektiivisen analyysin.⁷ Hyödynnän tässä tutkielmassa aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, joka valikoitui sopivaksi menetelmäksi erityisesti primääriaineistojen laajuuden sekä tutkimuskysymyksiin liittyvien teemojen moninaisuuden pohjalta. Ensin valitsin, mihin keskityn laajoissa aineistoissani ja mikä jää tutkimuksen ulkopuolelle. Tämän jälkeen nostin aineistoistani esille tutkimuskysymyksieni kannalta relevantteja asioita, kuvailin niitä, ja muodostin kokonaisuuksia, joihin tulkinani pohjautuvat.⁸ Olen valinnut aineistoistani kolme kokonaisuutta, jotka ohjaavat analyysiä, ja joihin tutkielman rakenne perustuu. Nämä ovat: terrorismi ja sotatoimet, Venäjän hallinto ja yhteiskunta sodan kontekstissa sekä Suomen ja EU:n viralliset reaktiot. Historiantutkimuksellinen päättely on puolestaan historiantutkimuksen perusmenetelmä, joka perustuu ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin.

⁷ Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.

⁸ Tuomi & Sarajärvi 2018, 104–107.

Historiantutkimuksessa on tärkeää käsitellä henkilöitä ja tapahtumia oikeassa kontekstissa ja ymmärtää lähteitä oman aikansa tuotteina.⁹ Tämä on tärkeää pitää mielessä, vaikka käsittelenkin lähihistoriaa ja edelleen politiikassa toimivia henkilöitä.

1.3 Historiallinen konteksti

Toisen Tšetšenian sodan ymmärtämiseksi on olennaista tietää muutamia perusasioita Tšetšeniasta, sen itsenäisyyspyrkimyksistä ja sen historiallisesta suhteesta Venäjän keskushallintoon. Vaikka Tšetšenia kuuluu Venäjän federaatioon, on sillä pitkä historia etnisesti ja kulttuurisesti omalaatuisena perifeerisenä tasavaltana, jolla on vahva Venäjältä erillinen alueellinen identiteetti. Tšetšenian sekä muutamien muiden Venäjän Pohjois-Kaukasian tasavaltojen valtauskonto on muusta väestöstä poiketen islam, mikä on jo pitkään toiminut keskeisenä erottavana tekijänä.¹⁰ Pohjois-Kaukasian kansat ovat kautta historiansa kokeneet syrjintää ja vainoamista venäläisen valtaväestön sekä keskushallinnon toimesta. Vuonna 1944 vähemmistöt joutuivat Josif Stalinin käskystä raakojen joukkosiirtojen uhriksi, mikä johti satojen tuhansien ihmisten kuolemaan.¹¹ Vaikka tšetšeenit sekä inguušit¹² lopulta päästettiin palaamaan vanhoille kotiseuduilleen Nikita Hruštševin noustua valtaan, neuvostoajan toimet jättivät jälkeensä syvän katkeruuden venäläisiä kohtaan.¹³ Vuonna 2004 Euroopan parlamentti tuomitsi tšetšeenien ja inguušien joukkosiirrot kansanmurhana.¹⁴

Neuvostoliiton hajottua 15 uudeksi valtioksi myös Tšetšenia julistautui itsenäiseksi vuonna 1991. Vaikka Venäjän silloinen presidentti Boris Jeltsin olikin nostattanut suosiotaan puhumalla Neuvostotasavaltojen itsenäisyyden puolesta, ei hänen solidaarisuutensa koskenut tšetšeeniä. Itsenäisyysretoriikka oli ollut Jeltsinille ennen kaikkea populistinen työkalu ja Tšetšenia oli aina ollut hallinnollisesti osa Venäjän neuvostotasavaltaa, ei laajempaa Neuvostoliittoa. Tšetšenian mahdollinen itsenäisyys nähtiin 1990-luvulla vaarallisena esimerkkinä, joka saattaisi inspiroida separatistiliikkeitä muualla Venäjällä ja pahimmassa tapauksessa johtaa federaation hajoamiseen. Jeltsin ei kuitenkaan vielä 1990-luvun alun lukuisien kriisien lomassa kyennyt puuttumaan Tšetšenian itsenäisyysjulistukseen eikä

⁹ Kalela 2000, 88–89.

¹⁰ Kangaspuro 2002, 1–2.

¹¹ Russell 2007, 55.

¹² Inguušit ovat toinen Pohjois-Kaukasian vähemmistökansa.

¹³ Galeotti 2022, 45.

¹⁴ ”Chechnya: European Parliament recognises the genocide of the Chechen People in 1944”. *UNPO*, 27.2.2004. <https://unpo.org/chechnya-european-parliament-recognises-the-genocide-of-the-chechen-people-in-1944/> [luettu 5.5.2026]

Venäjän armeija ollut valmis tšetšeenien aseelliseen vastarintaan. Tasavaltaa onkin kuvattu *de facto* itsenäiseksi valtioksi vuosina 1991–1994. Tilanne muuttui, kun Venäjän armeija aloitti joulukuussa 1994 ensimmäisen Tšetšenian sodan, jonka tavoitteena oli ”perustuslaillisen järjestyksen” palauttaminen.¹⁵

Jeltsin ja Venäjän sotilasjohto uskoivat nopeaan voittoon Tšetšeniassa. Paikalliset kuitenkin yllättivät venäläiset täysin operatiivisella osaamisellaan ja käymällä kuluttavaa sissisotaa varsinkin pääkaupunki Groznyissa.¹⁶ Ensimmäinen Tšetšenian sota paljasti maailmalle Venäjän asevoimien heikon tilan ja se päättyi käytännössä tšetšeenikapinallisten voittoon. Vaikka venäläisjoukot olisivatkin pitkällä aikavälillä kyenneet voittamaan Tšetšeniassa, sota oli kallis, nöyryyttävä ja poliittisesti epäsuosittu.¹⁷ Jeltsin halusi irti konfliktista, joten Venäjän federaatio ja Tšetšenian tasavalta sopivat rauhasta Hasavjurtin sopimuksessa. Varsinaista sodan syytä eli kysymystä Tšetšenian autonomian laajuudesta ja perustuslaillisesta asemasta ei kuitenkaan ratkaistu, mikä loi pohjan jännitteille, jotka johtivat lopulta uuteen sotaan.¹⁸ Myös monet toisen Tšetšenian sodan kannalta relevantit henkilöt kuten vuosien 1997–2005 maltillinen presidentti Aslan Mashadov sekä useisiin terrori-iskuihin yhdistetty radikaali-islamisti Šamil Basajev, joka oli myös elokuun 1999 Dagestanin hyökkäyksen takana, nousivat suuren yleisön tietoisuuteen jo ensimmäisen sodan aikaisina komentajina. Vaikka Mashadov valittiin presidentiksi ETYJ:n demokraattiseksi tunnustamisessa vaaleissa, hänellä oli 1990-luvun lopulla vaikeuksia keskittää valtaa hallinnolleen. Basajevin sekä Hattabin kaltaiset kenttäkomentajat kerryttivät itselleen vaikutusvaltaa, ja islamin radikaalit muodot löysivät hyvän kasvualustan Tšetšeniasta.¹⁹

Tšetšenian tilanteen lisäksi on olennaista ymmärtää Suomen ulkopolitiikan suuria linjoja vuosituhanen vaihteessa. Tutkielmani aikarajaus sijoittuu hyvin mielenkiintoiseen aikakauteen, jolloin Suomen ulkopolitiikka oli murroksessa. Suomesta oli tullut vuonna 1995 Euroopan unionin jäsen, joka teki aikaisempaa läheisempää yhteistyötä sotilasliitto Naton kanssa.²⁰ Tämä oli mahdollista kylmän sodan päättymisen ja Neuvostoliiton hajoamisen tarjoaman lisääntyneen ulkopoliittisen liikkumavaran takia. Helena Rytövuori-Apunen huomauttaa, että suuressa kuvassa Suomen ulkopolitiikassa EU-jäsenenä voitiin kuitenkin

¹⁵ Galeotti 2022, 45–46.

¹⁶ Galeotti 2022, 50–59.

¹⁷ Smith 2014, 103–104.

¹⁸ Smith 2014, 105.

¹⁹ Russell 2007, 149.

²⁰ Reynolds 2024, 21.

havaita myös selkeitä jatkuvuuksia sekä teemoja, jotka ovat aina määrittäneet Suomen asemaa idän ja lännen välissä.²¹ Tämä näkyi erityisesti suhteessa Neuvostoliiton kansainvälisen aseman perineeseen Venäjän federaatioon.

Suomen valtionjohto ja ulkoministeriön virkahenkilöt suhtautuivat Venäjän demokratia-, oikeusvaltio- ja markkinakehitykseen suhteellisen optimistisesti, minkä takia haluttiin sekä ylläpitää kahdenvälisiä suhteita EU:n yhteisen ulkopolitiikan sallimissa rajoissa että edistää itänaapurin integraatiota osaksi eurooppalaista järjestelmää.²² Suomi tekikin vuonna 1998 aloitteen ”Pohjoinen ulottuvuus” -hankkeesta, jolla pyrittiin edistämään EU:hun kuuluvien pohjoismaiden, Norjan, Islannin sekä Venäjän keskinäistä yhteistyötä.²³ Toisaalta EU-jäsenyys nähtiin myös Venäjää patoavana tekijänä eikä omasta sotilaallisesta puolustuskyvystä haluttu tinkiä. Myös Yhdysvaltojen läsnäoloon Euroopassa suhtauduttiin vakauttavana tekijänä, joka pakottaisi Venäjän sitoutumaan ”yhteisiin pelisääntöihin”.²⁴ EU-ajan uusi idänpolitiikka joutui ensimmäisen kerran koetukselle ensimmäisen Tšetšenian sodan aikana, jolloin Suomi osallistui avoimesti Venäjän sotatoimien tuomitsemiseen yhdessä rintamassa unionin muiden jäsenmaiden kanssa. Tšetšenian merkitystä ei haluttu kuitenkaan ylikorostaa, ja Suomi esimerkiksi tuki aktiivisesti Venäjän jäsenyyttä ihmisoikeusjärjestö Euroopan neuvostossa, vaikka sota oli vielä käynnissä.²⁵ Tämä tausta auttaa ymmärtämään Suomen ulkoasiainhallinnon reagoimista myös toiseen Tšetšenian sotaan.

²¹ Rytövuori-Apunen 2007, 308–311.

²² Clerc et al. (forthcoming).

²³ Haglund 2005, 96–100.

²⁴ Clerc et al. (forthcoming).

²⁵ Ibid.

2 Terrorismin ja sotatoimien seuranta

Toinen Tšetšenian sota oli varsinkin ulkoapäin tarkasteltuna monimutkaiselta vaikuttava konflikti, ja tämä nousi esille myös Suomen ulkoasiainhallinnon aineistoissa, joissa usein vertailtiin ristiriitaisia tietoja ja pyrittiin selvittämään erilaisten huhujen todenperäisyyttä. Koska Venäjä koki ”terrorisminvastaisen operaation” vahvasti sisäiseksi asiakseen, se myös aktiivisesti rajoitti ulkomaisten toimijoiden sekä ei-valtiollisen median pääsyä alueelle.²⁶ Venäjän tai tšetšeenien virallisen viestinnän ollessa kaukana läpinäkyvästä tai puolueettomasta Suomen ulkoasiainhallinto joutui muodostamaan käsityksensä sodasta sekä sen taustalla olleista terrori-iskuista useasta eri lähteestä. Tilannekuva väkivaltaisuuksien nopeasta eskaloitumisesta rakentui esimerkiksi mediasta, ihmisoikeusjärjestöjen raportoinnista, ulkomaisista analyyseistä ja keskusteluista virkahenkilölähteiden kanssa.

2.1 ”Moskova haluaa redusoida Tshetshenian terrorismiksi”

Venäjä pyrki aina sodan virallisesta nimestä lähtien oikeuttamaan konfliktia terrorismin uhalla niin Venäjällä kuin maailmalla, joten on luontevaa aloittaa tarkastelemalla Suomen ulkoasiainhallinnon reaktiota tähän kehystykseen ja narratiiviin. Mikko Palonkorpi ja Hanna Smith totesivat artikkelissaan vuonna 2005, että vaikka toista Tšetšenian sotaa voi ja tulee tarkastella osana Venäjän sisäisten sotilaallisten interventoiden pitkää historiaa, sille täysin uniikki piirre oli terrorisminvastaisen narratiivin läsnäolo Venäjän julkisessa retoriikassa aina sodan alusta asti.²⁷ Tämä eroaa merkittävästi ensimmäisen Tšetšenian sodan separatismin vastustamisesta sekä perustuslaillisen järjestyksen korostamisesta.²⁸ Ulkomaisissa tulkinnoissa terrorismin torjunta nähdään kuitenkin parhaimmillaan Venäjälle edullisena pelkistettynä kuvauksena moniulotteisesta konfliktista, ja pahimmillaan tekosyynä, jonka varjolla päästiin kostamaan ensimmäisen Tšetšenian sodan nöyryytys sekä tukahduttamaan tšetšeenien itsenäisyyspyrkimykset.²⁹ Mark Galeotti huomauttaa toisen Tšetšenian sodan ”hyökkäyssuunnitelmien” olleen valmiita jo vuonna 1998 ennen Basajevin sekä Hattabin joukkojen hyökkäystä Dagestaniin, tai syyskuun 1999 terrori-iskuja.³⁰

²⁶ Russell 2007, 71.

²⁷ Palonkorpi & Smith 2005, 16–17.

²⁸ Smith 2014, 103.

²⁹ Russell 2007, 74.

³⁰ Galeotti 2022, 90–91.

Nämä kyseiset iskut, eli ”kerrostalopommit” (engl. *apartment bombings*) ovat jälkikäteen saavuttaneet lähes myyttisen maineen. Syyskuussa 1999 Moskovassa, Buinaksissa sekä Volgodonskissa tapahtuneet pommi-iskut kohdistuivat suuriin asuinrakennuksiin, joissa asui pääasiassa tavallisia siviilejä. Iskuissa kuoli yli 300 ihmistä. Venäjän keskushallinto syytti iskuista tšetšeenimilitanteja, mutta varsinkin Venäjän oppositiosta alkoi nopeasti kuulua väitteitä viranomaisten osallisuudesta iskuihin. Monet tutkijatkin ovat jälkeenpäin epäilleet niitä federaation sisäisen turvallisuuspalvelun, eli FSB:n lavastamaksi.³¹ Aikaisin varsinainen maininta kerrostalopommeista primääriaineistoissani on Moskovan suurlähetystön 23.9.1999 saapuneessa raportissa, jossa annetaan yleiskatsaus venäläisen lehdistön terrori-iskuja sekä Dagestanin ja Tšetšenian väkivaltaisuuksia käsittelevästä uutisoinnista.³² Tästä voi päätellä, että suurlähetystö oli pian iskujen jälkeen pitkälti mediatietojen varassa, ja itse lehdistökatsauksen perusteella aiheesta liikkui paljon epäluotettavaa informaatiota.

Suomen Moskovan suurlähetystön Leena Liukkonen-Forsell oli hyvin kovasanainen puhuessaan terrorismia koskevasta uutisoinnista ja julkisesta keskustelusta Venäjällä heti kerrostalopommien jälkimainingeissa:

Historiallinen näkökulma puuttuu venäläisestä julkisuudesta lähes kokonaan. Asioita ei sidota mihinkään. Kukaan ei muista, että Neuvostoliitto ja sosialistinen leiri rahoitti, tuki ja suojeli kansainvälisiä terroristeja vielä hetki sitten. Lähes ilman mainintoja menee koko Kaukasuksen kohtelu historiallisesti, selkeät ajolinjat köyhyyteen ja syrjäytyneisyyteen, jotka ovat radikaalille tuonti-islamille hyvä kasvualusta.

Joskus vaikuttaa siltä, että tällaisen taustoituksen puute ei johdu pelkästä haluttomuudesta, vaan yksinkertaisesti tällainen tieto ei kuulu venäläisen yleissivistykseen.³³

Tämä oli ensimmäinen, joskin korostuneen latautunut, esimerkki Moskovan suurlähetystön henkilöstön yleisestä asennoitumisesta ja sävystä, joka oli havaintojeni mukaan läsnä useissa Tšetšenian tilannetta sekä Venäjää yleisemminkin koskevissa raporteissa. Koska suurlähetystön raporteissa esitettyä analyysiä ei julkaistu laajalle yleisölle, suomalaiset diplomaatit pystyivät olemaan teksteissään huomattavasti suorasanaisempia ja esittämään vapaammin hyvin kriittisiäkin tulkintojaan ilman pelkoa julkisesta reaktiosta tai Venäjän suututtamisesta. Raporteissa esiintyi usein suoranaista ivaa, sarkasmia sekä mustaa huumoria,

³¹ Satter 2016, 2–3.

³² ”Kaukasian sota levisi Moskovaan”, 23.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

³³ Ibid.

ja esimerkiksi Venäjän virallisessa viestinnässä käyttämiä käsitteitä esitettiin välillä lainausmerkeissä korostettaessa niiden latautuneisuutta tai propagandistisuutta. Asenteisiin saattoi vaikuttaa uuden ulkopoliittisen linjan mahdollistama laajempi liikkumavara Venäjän suhteen, mutta lisäksi on otettava huomioon eri virkahenkilöiden yksilölliset mielipide-erot sekä kirjoitustyyli. Diplomaattien ja ulkoministeriön virkahenkilöiden keskuudessa laajaltikaan vallitsevia mielipiteitä ei tule kuitenkaan yleistää koko Suomen ulkopoliittisen johdon Venäjä-kannaksi, ja ne eivät läheskään aina heijastuneet suoraan politiikkaan.

Teoriat viranomaisten osallisuudesta terrori-iskuihin nousivat esille raporteissa uutisoinnin ja julkisen keskustelun kuvaamisen yhteydessä, mutta väitteet sidottiin pääasiassa mediataloja omistavien oligarkkien ja sisäpoliittisten leirien keskinäiseen valtataisteluun.³⁴ Suomalaiset diplomaatit eivät kuitenkaan Venäjä-kriittisimmiskään analyseissään ottaneet suoraan kantaa väitteiden legitimitettiin. 13.10.1999 saapuneessa sodan alun aikajanaa muodostavassa raportissa esitettiin eksplisiittisimpiä tulkintoja iskujen tekijöistä, ja tšetšeenien epäiltiin olleen ”yksioikoisesti” iskujen takana. Useammassa raportissa kuitenkin mainittiin myös, että mitään ei ollut vielä todistettu eikä epäiltyjä pidätetty. FSB mainittiin vain puhuttaessa terrorisminvastaisen toiminnan tehottomuudesta. Vaikka tšetšeenit nostettiin esille pääepäiltyinä, samassa raportissa ilmaistiin toisaalta kaikista aineistoista selkeimmin epävarmuutta iskun todellisesta tekijästä, kun puhuttiin iskujen seurauksista ”huolimatta siis siitä, kuka niiden takana on”.³⁵ Tämä sivuhuomio saattoi kuitenkin virallisen narratiivin kyseenalaistamisen ohella viestiä myös luotettavan informaation huonosta saatavuudesta.

Suomalaiset diplomaatit näkivät venäläisen terrorismiretoriikan yliampuvana ja liian mustavalkoisena. Samalla tiedostettiin, että koston kierre tulisi todennäköisesti jatkumaan, ja terrorismi tulisi olemaan konkreettinen uhka Venäjällä myös jatkossa.³⁶ Terrorismin uhkaa ei kuitenkaan käsitelty irrallaan historiallisesta kontekstista. Analyysissä nousivat toistuvasti esille Venäjän omat iskut ja väkivalta tšetšeenijä kohtaan sekä kaukasialaisiin siviileihin kohdistunut islamofobia ja rasismi ympäri Venäjää.³⁷ 4.10.1999 Suomen Venäjän suurlähettiläs Markus Lyra totesi suoraan: ”Moskova haluaa redusoida Tšetšenian

³⁴ ”Kaukasian sota levisi Moskovaan”, 23.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

³⁵ ”Tshetshenian uuden sodan alku elo-lokakuu 1999”, 13.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

³⁶ ”Tshetshenia/Dagestan; Kaukasialaisten kohtelusta Moskovassa”, 24.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

³⁷ Ibid.

terrorismiksi.”³⁸ Tämä perustui hänen analyysissään terroristien suojattomuuteen kansainvälisen oikeuden edessä verrattuna ”aseellisiin ryhmiin”, mikä tarkoitti Lyran mukaan, että Venäjä saisi kohdella terroristeja, miten haluaa eivätkä terroristien kanssa tehdyt sopimukset olisi sitovia.³⁹ Myöhemmässä raportissa nostettiin esille ”terroristit ja bandiitit” uhkakuvana, joihin kohdistuvat sotatoimet kansa oli valmiimpi hyväksymään verrattuna vuoden 1994 sotaan, jossa kuitenkin taisteltiin samaa vihollista vastaan.⁴⁰ Jälkikäteen nämä huomiot vaikuttavat erityisen osuvilta, sillä toisesta Tšetšenian sodasta tuli raaempi ja pidempi kuin edeltäjästään. Kansan mandaatilla oli varmasti tässä ratkaiseva rooli. Myös Palonkorpi ja Smith pitävät ensimmäisen sodan epäsuosiota keskeisenä syynä viholliskuvan uudelleenkontekstualisoinnille ja separatismien uhan korvaamiselle terrorismin uhalla julkisessa viestinnässä.⁴¹

Suomen ulkoasiainhallinnon suhtautuminen toisen Tšetšenian sodan taustalla vaikuttaneeseen terrorisminarratiiviin oli yleisesti melko kriittistä. Uskon, että tähän vaikutti Venäjän hallinnon ilmeinen halu käsitellä terrori-iskuja tyhjiössä irrallaan ensimmäisen Tšetšenian sodan tai tšetšeenien historiallisen kaltoinkohtelun konteksteista. Terrorismin uhka nähtiin myös Venäjälle hyödyllisenä poliittisena työkaluna, jolla se pystyi oikeuttamaan rajuja siviileihinkin kohdistuvia sotatoimia. Viranomaisten osallisuutta kerrostalopommeihin ei kuitenkaan lähdetty juuri spekuloidaan raporteissa, mikä viestii nykytutkimusta luottavaisemmasta suhtautumisesta Venäjän turvallisuusviranomaisiin. Esimerkiksi David Satter ja John Dunlop kallistuvat molemmat analyysissään FSB:n osallisuuden puolelle.⁴² Suomalaisen diplomaattien tulkinnat olivat puolestaan linjassa yleisen Venäjän demokratia- ja oikeusvaltiokehitystä koskevan optimismin kanssa. Syksyllä 1999 Moskovan raportit alkoivat keskittyä Venäjän sotatoimiin Tšetšeniassa eikä terrorismi noussut juuri uudestaan esille, koska muita merkittäviä iskuja ei tapahtunut enää aikarajaukseni sisällä. On siis mahdollista, että myöhemmät terrori-iskut kuten Moskovan teatterikaappaus vuonna 2002⁴³ ja Beslanin panttivankikriisi vuonna 2004⁴⁴ herättivät diplomaateissa erilaisia reaktioita.

³⁸ ”Moskova haluaa redusoida Tshetshenian terrorismiksi”, 4.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ ”Tshetshenian uuden sodan alku elo-lokakuu 1999”, 13.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁴¹ Palonkorpi & Smith 2005, 23.

⁴² Satter 2016, 2-3; Dunlop 2015, 9–11.

⁴³ Palonkorpi & Smith 2005, 20.

⁴⁴ Ibid.

2.2 ”Ilmaiskuuissa kuolee käytännössä enimmäkseen siviilejä”

Jo alusta asti oli selvää, että terrorisminvastaisen retoriikan ohella myös ”terrorisminvastaiset toimet” koettiin laajalti ylimitoitetuiksi. 17.9.1999 Suomen Moskovan suurlähetystö raportoi ensimmäistä kertaa Venäjän uusista sotatoimista Pohjois-Kaukasiassa vastauksena Basajevin ja Hattabin Dagestanin hyökkäykseen. Raportti välitti ETYJ:n Tšetšenia-avustusryhmän päällikön Odd Gunnar Skagestadin havainnot Tšetšenian ilmaiskuuista: ”Dagestanin eskaloituneen konfliktin seurauksena venäläiset pommittavat koko Tšetšeniaa. Periaatteessa ekstremistien tukikohtiin suunnatuissa ilmaiskuuissa kuolee käytännössä enimmäkseen siviilejä.”⁴⁵ Skagestadin havainnot antoivat suhteellisen luotettavan ja kattavan yleiskuvan nopeasti muuttuvasta tilanteesta, joten on ymmärrettävää, miksi Moskovan suurlähetystö käytännössä raportoi hänen versionsa tapahtumista ulkoministeriölle sellaisenaan. Käsitys siviilejä vaarantavista pommituksista oli muutenkin vahvasti linjassa Suomen ulkoasiainhallinnon omien näkemysten kanssa, sillä ulkoministeriö muun muassa kehotti 20.9.1999 lähetetyssä salasanomassa Moskovan suurlähetystöä tiivistämään seuranta ja raportointia, sillä sotilaalliset toimet ”terroristeja vastaan” kohdistuivat myös siviileihin.⁴⁶

Sodan alkuvaiheina ei ollut vielä selvää, mihin tilanne tulisi kehittymään, ja aineistojen perusteella julkisessa keskustelussa liikkui paljon ristiriitaista tietoa esimerkiksi siitä, rajoittuisivatko Venäjän terrorisminvastaiset sotatoimet ilmaiskuihin vai aloittaisiko Venäjä laajan maahyökkäyksen Pohjois-Kaukasiaan. 4.10.1999 saapuneessa Moskovan suurlähetystön raportissa todettiin maaoperaation määritelmällisesti jo alkaneen, sillä Venäjä oli alkanut siirtämään maajoukkoja Tšetšeniaan, vaikka media keskittyikin lähinnä pommituksiin.⁴⁷ Suurlähettiläs Lyra ei kuitenkaan pitänyt laajoja maataisteluja todennäköisenä ”sekä vanhoista kokemuksista että yleisestä mielipiteestä johtuen” nostaen esille myös mahdollisen hyökkäyksen vaikutukset Putinin presidentinvaalikampanjaan.⁴⁸ Suomalaiset diplomaatit vaikuttivat suhtautuneen varauksella uuden maaoperaation alkamiseen tai ainakin sen laajuuteen, sillä taustalla oli katastrofaalinen ensimmäisen Tšetšenian sota. Tämä oli vielä aikanaan perusteltu johtopäätös tilanteesta, sillä tuoreen

⁴⁵ ”Tšetšenian ja Dagestanin tilanteesta”, 17.9.1999. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁴⁶ ”Dagestanissa ja Tšetšeniassa tapahtuva voimankäyttö, ml. vaikutukset siviileihin”, 20.9.1999. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁴⁷ ”Venäjä perusti Tšetšeniaan pakolaisparlamentin ja aloittaa maaoperaatiota vallatakseen osia Tšetšeniasta”, 4.10.1999. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁴⁸ ”Moskova haluaa redusoida Tšetšenian terrorismiksi”, 4.10.1999. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

pääministerin ei yksinkertaisesti uskottu olevan valmis ottamaan niin suurta poliittista riskiä, mitä laajamittainen maasota oli. Arviot osoittautuivat kuitenkin vääräksi Putinin aloittaessa aggressiivisen maaoperaation juuri koska taustalla oli ensimmäisen sodan nöyryytys. Hanna Smith käsittelee väitöskirjassaan molempia Tšetšenian sotia Venäjän suurvaltaidentiteetin näkökulmasta. Hän selittää, että kuten Putinin politiikkaa yleensäkin, myös toista Tšetšenian sotaa motivoi pyrkimys oikaista historiallisia vääryyksiä ja kiillottaa Venäjän 1990-luvulla pahasti kolhiintunutta imagoa suurvaltana. Smithin mukaan Putinin politiikkaa on helpompi ennustaa, kun tämän kontekstin ottaa huomioon.⁴⁹

Suomen ulkoasiainhallinto pyrki maasodan alettua muodostamaan niin ajankohtaista tilannekuvaa kuin olosuhteet sallivat. 13.10.1999 Moskovan suurlähetystö tiedotti armeijan alkaneen valtaamaan Pohjois-Tšetšenian asutuskeskuksia, mutta samalla todettiin, että uutissulku vaikeutti raportointia.⁵⁰ 9.11.1999 saapuneessa raportissa Groznyitä lähestyvän Venäjän sotatoimien todettiin olevan ylimitoitettuja, mutta samalla niiden myönnettiin olevan Venäjän näkökulmasta menestyksekkäitä.⁵¹ Havainnot vastaavat useimpien tutkijoiden tulkintoja, joissa toinen Tšetšenian sota nähdään taktisesta näkökulmasta melko onnistuneena operaationa verrattuna edelliseen sotaan.⁵² Federaation joukkojen kerrottiin etenevän ilmaiskujen suojaamana, mutta niiden arvioidaan tuottaneen suhteettomasti siviiliuhreja. Venäjän virallinen tavoite sodassa, eli Tšetšenian palauttaminen federaation kontrolliin, puolestaan todettiin raportissa ”sinänsä legitimiiksi” tavoitteeksi niin kauan kuin kukaan tšetšeenien lisäksi ei kiistä alueen olevan osa Venäjää.⁵³ Suomalaiset näyttävät suhtautuneen paikoittain hyvin kriittisesti Venäjän metodeihin ja siviileille aiheutuneeseen kärsimykseen. Sodan taustalla olevia motiiveja ei lähdetty kuitenkaan kyseenalaistamaan, tai ne vähintäänkin nähtiin ymmärrettävinä Venäjän perspektiivistä.

Joulukuussa 1999 Tšetšenian tilanteen seurannassa korostui selkeästi kysymys pääkaupunki Groznyin kohtalosta, ja Suomen ulkoasiainhallinto vaikutti erityisen huolestuneelta mahdollisista siviiliuhreista.⁵⁴ Moskovan suurlähetystön 29.12.1999 saapuneessa raportissa

⁴⁹ Smith 2014, 201–202.

⁵⁰ ”Tšetšenian uuden sodan alkua lokakuu 1999”, 13.10.1999. Poliittinen tilanne Tšetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁵¹ ”Tšetšenian sota ja pakolaistilanne 9.11.1999”, 9.11.1999. Poliittinen tilanne Tšetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁵² Galeotti 2022, 91–96.

⁵³ ”Tšetšenian sota ja pakolaistilanne 9.11.1999”, 9.11.1999. Poliittinen tilanne Tšetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁵⁴ ”EU-Venäjä; Umi Ivanov HoMs-lounaalla”, 21.12.99. Poliittinen tilanne Tšetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

kerrotaan Venäjän aloittaneenkin 25.12.1999 täysmittaisen maahyökkäyksen Groznyiin sekä Etelä-Tšetšenian vuorille iskemisen aerosolipommeilla.⁵⁵ Vuodenvaihteen raporteissa todettiin Tšetšeniasta saadun tiedon olevan ristiriitaista ja varsinkin osapuolien ilmoittamien uhrilukujen vaikuttaneen propagandistisilta. Nyt Tšetšeniaa koskeva lehdistönvapauden rajoittaminen sidottiin kuitenkin selkeämmin myös julkisen mielipiteen kontrolloimiseen Putinin vaalikampanjan alla.⁵⁶ Russellin mukaan niin länsimaiden kuin Venäjän kansan käsitys konfliktista oli rajallinen verrattuna ensimmäiseen sotaan, sillä toimittajien piti joko mennä Tšetšeniaan salaa tai toimia Venäjän armeijan valvonnan alla.⁵⁷ Läpi vuoden 2000 tammikuun raportoitiin saatavilla olevien tietojen pohjalta Groznyin tuhoisista taisteluista sekä Venäjän kohtaamista haasteista ja suurista tappioista. Kyseenalaisina pidettiin erityisesti Venäjän armeijan aloittamia jopa 10-vuotiaiden ”pakolaismiesten” tarkastuksia, ja satojen tuhansien pakolaisten olosuhteet herättivät paljon huolta yleisestikin.⁵⁸ Voidaan huomata, että sotatoimien muuttuessa raaemmiksi myös suomalaisdiplomaattien valmiiksi kriittinen sävy analyyseissä koveni. Samalla he alkoivat epäillä Venäjän kykyä saavuttaa luvattua nopeaa voittoa.

Helmikuun alussa sodan suurimmat taistelut alkoivat kuitenkin lähentyä loppuaan, ja myös Suomen ulkoasiainhallinto reagoi tähän. Moskovan suurlähetystön 2.2.2000 saapuneessa viikkoraportissa arvioitiin Groznyin lopullisen valtaamisen olevan lähellä, ja Venäjä saavuttikin tavoitteensa 6.2.2000 mennessä. Helmikuun puolivälistä lähtien raporteissa kerrottiin Venäjän käyvän jo lähinnä ”distanssitaisteluista” vuorille paenneita tšetšeenijoukkoja vastaan.⁵⁹ Alueelta saatiin yhä enemmän luotettavaa informaatiota ja Moskovan suurlähetystön raporteissa esitettiin jo enemmän suoraa analyysiä sodasta kokonaisuutena sen sijaan, että olisi pyritty vain muodostamaan haparoivaa tilannekuvaa taisteluista. Sodan kauheuksien paljastuessa myös kritiikki koveni, kuten käy ilmi Moskovan suurlähetystön Terhi Hakalan analyysistä:

Venäjän alunperin omaksuma kova linja pitää melkoisen hyvin: Tšetšenia on Venäjän sisäinen asia. Taistelu ääri-islamilaista terroristeja ja bandiitteja vastaan

⁵⁵ ”Tšetšenian tilanne 29.12. – Moskova uhkuu voitontahtoa”, 29.12.1999. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁵⁶ ”Tšetšenia: Venäjän eteneminen hidastunut?”, 7.1.2000. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁵⁷ Russell 2007, 71.

⁵⁸ ”Tšetšenia; Hellämielisyys karsittava ja 10-vuotiaat tutkittava”, 13.1.2000. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁵⁹ ”Tšetšenia-tilannekatsaus 17.-21.2.00”, 21.2.2000. Poliittinen tilanne Tšetšenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

oli hyvin keksitty/ajoitettu puolustus - nyt sitä ei enää muista kukaan. Samaan tapaan Moskovassa tulkitaan ihmisoikeuksia, sananvapautta ja kv. velvoitteita - ikäänkuin niihin voisi asennuttaa tässä vaiheessa jonkinlaisen "Moskova-suodattimen. Virallisen hallituksen linjan ohella kurissa on melko hyvin myös ihmisoikeuskysymyksiä hoitavien instituutioiden suhtautuminen. Tämä korostuu sitä mukaan, kun alueelta raportoidaan systemaattisista ihmisoikeusrikkomuksista ja siviileihin kohdistuneista julmuuksista.⁶⁰

Aikaisemminkin mainitsemani ivallisen kriittinen sävy nousi esille Hakalan puhuessa ”Moskova-suodattimesta”. Hän oli yksittäisten sotarikosten ohella jo valmis kritisoimaan vääristyneeksi mieltämäänsä yleistä ihmisoikeuskäsitystä Venäjällä. Raportista on nähtävissä koko sodan ja sen oikeutusyritysten kyseenalaistaminen sekä siviileihin kohtuuttomasti kohdistuneen väkivallan tuomitseminen. Myös yksittäisiä ihmisoikeusrikkomuksia alettiin käsitellä Moskovan suurlähetystön raporteissa vuoden 2000 aikana. Esimerkiksi venäläiseverstin raiskaaman ja murhaaman tšetšeenityön tapaus⁶¹ sekä medialle vuodettu ”kidutusnauha”⁶², jonka aitouden Venäjä kiisti välittömästi, saivat paljon mediahuomiota. Muuten lähes kaikki loppuvuoden 2000 raportit Tšetšenian sotatilanteesta noudattivat samanlaista kaavaa. Suomalaiset diplomaatit kertoivat ensin Venäjän valtionjohdon yrittäneen vakuutella kansalle, että Tšetšeniassa vallitsi ”*de facto* tulitauko” ja sota lähestyi loppuaan. Vuoristosta käsin toimivien sissien muistutettiin kuitenkin tuottavan jatkuvasti suuria tappioita yllätysiskuillaan Venäjän armeijaa sekä keskushallintoa tukevia tšetšeeniä vastaan. Virallinen narratiivi pyrittiin kyseenalaistamaan, sillä se miellettiin propagandistiseksi.

Suomen ulkoasiainhallinto jatkoi Tšetšeniasta raportointia yli vuodenvaihteen, mutta harvempaan tahtiin tilanteen pysyessä huolestuttavana, joskin enimmäkseen muuttumattomana. Tammikuussa 2001 Venäjän valtionjohdon kerrottiin kuitenkin ilmoittaneen ”terrorisminvastaisen operaation” siirtymisestä armeijalta FSB:n alaisuuteen. Suomalaiset diplomaatit eivät kuitenkaan useamman voitonjulistuksen jälkeen enää uskoneet väitteitä tilanteen normalisoitumisesta. Moskovan suurlähetystön 23.1.2001 saapuneessa raportissa tilannetta kuvataan seuraavasti: ”Sodan jatkaminen on erittäin monien intresseissä: kaikentasoiset viranomaiset kavaltavat jälleenrakennus rahoja, armeija ryöstää luonnonvaroja,

⁶⁰ ”Tshetshenia; Länsi ei halua painostaa Moskovaa”, 1.3.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁶¹ ”Tshetshenian tilanne 5.4.00”, 5.4.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁶² ”Venäläisten ensireaktiot ’kidutusnauhaan’: provokaatio, falsifikaatio, tutkittava perusteellisesti ennen johtopäätöksiä”, 25.2.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

tuotantolaitoksia ja siviilejä sekä pelkää sodan loputtua sotarikosten ottamista tutkittaviksi.”⁶³ Raportista paistaa läpi pessimistinen suhtautuminen sotaan, joka oli jatkunut jo yli vuoden. Suomalaiset diplomaatit olivat jo pitkään kyseenalaistaneet Venäjän kyvyn voittaa sota, mutta nyt uskallettiin jo kyseenalaistaa varsinkin armeijan halukkuutta irtautua konfliktista. Alkuvuoteen 2001 mennessä Suomen ulkoasiainhallinto oli myös täysin varma Venäjän syyllisyydestä sotarikoksiin, ja Tšetšenian ihmisoikeustilanteesta oltiin edelleen huolissaan. Pessimistiset suomalaisanalyysit olivat lopulta osuvia. Sota jatkui virallisesti aina vuoteen 2009 asti ja ”terrorisminvastainen toiminta” Pohjois-Kaukasiassa jatkuu vielä nykyäänkin.⁶⁴ Venäjä kuitenkin onnistui keskeisessä tavoitteessaan, eli Tšetšenian palauttamisessa tiukasti keskushallinnon alaisuuteen. Smith selittää Putinin olleen valmis maksamaan suuren hinnan Tšetšenian säilymisestä osana federaatiota, mikä viestii hänen mukaansa erityisesti alueellisen suurvaltaidentiteetin merkityksestä päätöksentekoa ohjaavana tekijänä.⁶⁵

⁶³ ”Tshetshenian tilanne: FSB:n vuoro yrittää saada tasavaltaan järjestystä”, 8.2.2001. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2001, 21.50, UMA.

⁶⁴ Chelaru 2024, 92.

⁶⁵ Smith 2014, 102.

3 Venäjän hallinto ja yhteiskunta sodan kontekstissa

Toinen Tšetšenian sota ymmärrettiin Suomen ulkoasiainhallinnossa erittäin politisoituneena sotana. Kuten jo edellisessä käsittelyluvussa kävi ilmi, suomalaiset diplomaatit eivät tyytyneet raportoimaan taisteluiden etenemisestä kylmän neutraalista näkökulmasta. He pyrkivät aktiivisesti ymmärtämään Venäjän keskushallinnon päätöksentekoa sekä sodan taustalla vaikuttavaa politiikkaa. ”Terrorisminvastaisen operaation” johtoon asetettu pääministeri ja Jeltsinin eron myötä 31.12.1999 virkaatekeväksi presidentiksi nimitetty Vladimir Putin nousi ymmärrettävästi keskiöön suomalaisdiplomaattien raporteissa. Lisäksi kiinnitettiin paljon huomiota siihen, miten venäläinen valtaväestö suhtautui Tšetšenian sotatoimiin ja kaukasialaisiin vähemmistöryhmiin.

3.1 ”Tshetshenia on V.V. Putinin tulikoe”

Suomalaisten diplomaattien suhtautuminen Venäjän valtionjohtoon heijastui luonnollisesti raportointiin toisesta Tšetšenian sodasta. Ulkoministeriön virkahenkilöt tiedostivat viimeistään vuoden 1999 raporteissa presidentti Boris Jeltsiniin liittyneiden ongelmien kuten laajan korruption, alkoholismin sekä heikon terveydentilan vakavuuden. Suomi oli kuitenkin virallisesti tukenut Jeltsiniä jopa aseelliseksi yhteenotoksi eskaloituneen vuoden 1993 perustuslaillisen kriisin aikana, sillä muut johtajaehdokkaat nähtiin vielä huonompina vaihtoehtoina.⁶⁶ Jeltsinin nähtiin hillitsevän vanhoillisia voimia, jotka vastustivat Suomelle mieluisaa uudistuspolitiikkaa. Lisäksi haluttiin edistää kahdenvälisiä suhteita itänaapurin kanssa.⁶⁷ Pääministeriksi 9.7.1999 nimitetty Putin oli viides Jeltsinin alainen pääministeri, joka oli suurelle yleisölle melko tuntematon poliitikko huolimatta vastuutehtävistä FSB:n johtajana sekä turvallisuusneuvoston sihteerinä.⁶⁸ Putin nähtiin Jeltsinin mahdollisena seuraajaehdokkaana sekä linjan jatkajana, jolla oli myös merkittävien oligarkkien sekä valtakunnallisen median tuki.⁶⁹ Moskovan suurlähetystössä arvioitiin Venäjän valtionjohtoa näin: ”Suurista sotilasoperaatioista päättää periaatteessa presidentti. Käytännössä mm. Jeltsinin terveydestä johtuen, sodan ylin johto näyttää siirtyneen Putinille.”⁷⁰ Suomalaiset

⁶⁶ Clerc et al. (forthcoming).

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ ”Tshetshenia kiireellinen”, 13.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁶⁹ ”Venäjän tilanne, viikkoraportti 2.2.2000”, 2.2.2000. R-linja, Moskovan suurlähetystön raportit, 2000, UMA.

⁷⁰ ”Tshetshenia kiireellinen”, 13.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

diplomaatit tunnistivat siis heti sodan alussa, että varsinkin Tšetšenian suhteen, Putinista oli jo tullut korkein auktoriteetti, vaikka Jeltsin oli vielä nimellisesti vallassa.

Moskovan suurlähetystön raporteista syntyy vaikutelma, että ”terrorisminvastaisen operaation” johtoon asetettua Putinia oli henkilönä vaikea tulkita. Lyra esitti vielä 4.10.1999 saapuneessa raportissa Putinin jokseenkin olosuhteiden uhrina todetessaan: ”Tshetshenia on V.V. Putinin tulikoe ja ensimmäinen osa hänen vaalikampanjaansa. Vladimir Vladimirovitsh ei ehkä itse ole tätä halunnut, mutta hänet on siihen ajettu.”⁷¹ Suomen ulkoasiainhallinto tai ainakaan Lyra eivät olleet vielä varmoja Putinin omista intresseistä Tšetšenian suhteen, vaikka tämän asema sotatoimien johtajana tunnustettiin. Tämä eroaa myöhemmistä raporteista merkittävästi. 12.4.2000 Moskovan suurlähetystö totesi jo raportissaan, että ”Sotaa on luonnehdittu vt. presidentti Putinin ’henkilökohtaiseksi missioksi’ ja tietoisesti valinnaksi ulkopoliittisten vaikutusten uhallakin.”⁷² Vain kuudessa kuukaudessa suomalaisten diplomaattien kuva Putinista oli kehittynyt vastahakoisesti toimineesta pääministeristä määrätietoiseksi sodanjohtajaksi, joka oli itse vastuussa konfliktin jatkumisesta. On vaikeaa olla näkemättä tätä seurauksena Venäjän pitkittyneiden sotatoimien raakuudesta ja Putinin oman terrorismiretoriikan äärimmäisyydestä. Smithin mukaan Venäjän Tšetšenia-politiikka toimi voimannäytteenä, joka vahvisti Putinin asemaa kotimaassa, vaikka imago länsimaissa saattoikin kärsiä.⁷³

Vaikka Suomen ulkoasiainhallinto oli selvästi kriittinen Venäjän sotatoimia kohtaan, ja Putin nähtiin aktiivisena toimijana niiden johtamisessa, kaikista terävin kritiikki tuntui kohdistuvan Venäjän valtionjohdon alempiin tasoihin. Tämä saattoi johtua siitä, että Putin miellettiin etäiseksi hahmoksi, joiden kanssa suomalaisilla diplomaateilla ei ollut juuri henkilökohtaisia kontakteja. Esimerkiksi Venäjän ulkoministeri Igor Ivanovin lausunnot koettiin useampien raporttien perusteella melko turhauttaviksi. 7.7.2000 saapuneessa Moskovan suurlähetystön raportissa kerrottiin: ”UMI Ivanov käyttäytyi [operaation loppuun viemisestä] keskusteltaessa suorastaan arrogantisti EU-suurlähettiläiden lounaalla.” Kovin kritiikki kohdistui kuitenkin Venäjän varapääministeriin Nikolai Koshmaniin. Moskovan suurlähetystön Mikko Kinnunen ei säästellyt sanojaan kertoessaan 12.5.2000 Koshmanin osallistumisesta EU-

⁷¹ ”Moskova haluaa redusoida Tshetshenian terrorismiksi”, 4.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁷² ”Pohjois-Kaukasial/Tshetshenia; Yhteenveto 12.4. tilanteesta”, 12.4.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁷³ Smith 2014, 111–114.

suurlähettiläslounaalle.⁷⁴ Hän totesi heti raportin alkuun, että keskustelun kiinnostavin anti olivat ”Koshmanin esittämät idioottimaisuudet”, ja että tapaaminen sisälsi ”hieman informaatiota ja vielä enemmän hölynpölyä”. Hän haastoi raportissaan useita Koshmanin väitteitä, jotka muun muassa sisälsivät rasistiseksi tulkittavia kantoja kuten ”Sen minkä tshetsheeni itse rakentaa, sitä tshetsheeni ei räjäytä.”. Kinnunen lopetti raportin pilkalliseen sävyyn: ”Kommenttina voitaneen todeta, että on lohdullista huomata Tshetshenian jälleenrakennuksen olevan hyvissä ja pätevissä käsissä.” Raportti oli jälleen poikkeuksellisen latautunut esimerkki suomalaisten diplomaattien suhtautumisesta Venäjän valtionjohtoon. Sen voi mielestäni perustellusti tulkita viestineen kasvavasta turhautumisesta Tšetšenian konfliktin pitkittymiseen ja Venäjän hallinnon ulostulojen propagandistisuuteen.

Vaikka Suomen ulkoasiainhallinnon suhtautumista Venäjään määritti toisaalta varovainen optimismi demokratia- ja oikeusvaltiokehityksen suhteen sekä toisaalta huoli Tšetšenian nykytilanteesta, ei Venäjän federaation hallintoa käsitelty täysin irrallaan historiallisesta kontekstista. Puhuessaan 4.10.1999 Kreml-myönteisestä pakolaishallituksesta Moskovan suurlähetystö teki suoran vertauksen toisen Tšetšenian sodan ja talvisodan välillä:

Ilmeisesti pian koittavan Terijoen hallituksen 60-vuotismuistopäivän kunniaksi Putin päätti pystyttää vastaavan järjestelyn Tshetsheniaa varten. Perjantaina 1.10. Putin tapasi 11 Tshetshenian entisen, vuonna 1996 Tshetshenian jättäneen, parlamentin jäsentä Tapaamisen jälkeen Putin ilmoitti ao. parlamentin olevan Tshetshenian "ainoa legitiimi valtaelin - annamme sille täyden tukemme". Muita Tshetshenian valtaelimiä ei, "lievästi sanottuna, voi pitää legitiimeinä, koska niitä ei ole valittu Venäjän Federaation lakien mukaan". Kohta tämän jälkeen entisen parlamentin puhemies Amin Osmajev lisäsi sen, mitä Putin tarkoitti: "Mashadov ei ole legitiimi presidentti."⁷⁵

Rinnastus talvisodan aikaiseen nukkehallitukseen esiintyi myös sanaleikkinä yksittäisissä muissa raporteissa Moskovan suurlähetystön henkilöstön kutsuessa pakolaishallitusta ”Terekjoen⁷⁶ hallitukseksi”. Kyseessä saattoi pohjimmillaan olla pelkkä diplomaattien ironinen sisäpiirivitsi, johon sisältyi hienovaraista kritiikkiä nykytilanteesta. On kuitenkin selvää, että suurlähetystön henkilöstö oli vähintäänkin huumorin tasolla valmis tarkastelemaan Venäjän nykyhallintoa ja Putinia samassa historiallisessa jatkumossa Stalinin kanssa. Vielä 1990-

⁷⁴ ”Ingushiassa on 30 000 pakolaista, venäläisten ja tshetsheenien välillä ei antagonismia, ulkomaisten kannattaa investoida Tshetsheniaan – Tshetshenian käskynhaltija Nikolai Koshman”, 12.5.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁷⁵ ”Venäjä perusti Tshetsheniaan pakolaisparlamentin ja aloittaa maaoperaatiota vallatakseen osia Tshetsheniasta”, 4.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁷⁶ Pohjois-Kaukasiassa sijaitseva joki.

luvulla ulkoasiainhallinnossa eli melko vahvana käsitys ns. *ikuisesta Venäjästä*, jota ei voi ymmärtää järjellä.⁷⁷ Historiasta ammentava huumori saattoi osin liittyä näihin asenteisiin.

Suomen ulkoasiainhallinnon käsitys Venäjän valtionjohdosta ja Putinista oli monimutkainen. Uudistushenkiseen pääministeriin ja presidenttiin suhtauduttiin varovaisen optimistisesti, ja raporteista voi helposti huomata, että nuorekkaaksi ja dynaamiseksi mielletty Putin oli vakavammin otettava johtaja kuin alkoholisoitunut ja sairasteleva Jeltsin. Samalla suomalaiset diplomaatit olivat kuitenkin huolissaan Putinin autoritäärisistä piirteistä. Näistä hälyttäviä esimerkkejä olivat esimerkiksi ”Kremlille hankalan toimittajan” pidättäminen Putinin vaalikampanjan suojelemiseksi⁷⁸, ja presidentinvaalien järjestäminen miehitetystä Tšetšeniassa taisteluiden ollessa vielä käynnissä.⁷⁹ Konfliktin edessä Moskovan suurlähetystö alkoi havaita arveluttavia yhteyksiä ”terrorisminvastaisen operaation” ja Putinin poliittisen nousun välillä. Terhi Hakala kommentoi 1.3.2000 saapuneessa raportissa:

Tähän mennessä sota on täyttänyt tehtävänsä – Putinista on tulossa presidentti, tshetsheenit ovat selvästi altavastajina vuosia kestäneen konfliktin tässä vaiheessa ja armeija on saanut pestä kasvonsa edellisen sodan katkeran nöyryydyksen jälkeen.⁸⁰

On kuitenkin muistettava, että vaikka toisella Tšetšenian sodalla oli merkittävä rooli Putinin valtaannousussa, suomalaiset diplomaatit eivät voineet vielä ennustaa Putinin pysyvän vallassa käytännössä yli 26 vuoden ajan. Hänen toimensa nähtiin aikanaan melko tyypillisenä Venäjän haparoivalle demokratiakehitykselle, sillä olihan Jeltsinkin käyttänyt aseellista voimaa pysyäkseen vallassa ja yrittäessään kasvattaa suosiotaan kansan joukossa.

3.2 ”Stalin osasi ratkaista tshetsheenikysymyksen”

Koin relevantiksi tarkastella tässä käsittelyluvussa Suomen ulkoasiainhallinnon raportointia myös laajemman venäläisen yhteiskunnan roolista sodan kontekstissa. Raporteissa käsiteltiin kohtalaisen paljon sekä kansan keskuudessa vallitsevia tšetšeenijä koskevia asenteita että yhteiskunnan tukea sodalle. Ensimmäisen Tšetšenian sodan epäonnistuminen nimetään usein keskeisenä syynä Jeltsinin maineen tahriutumiseksi, ja toisaalta kansan heikko tuki nähdään yhtenä edesauttavana tekijänä Venäjän häviölle. Putin ja Moskovan valtakoneisto olivat siis

⁷⁷ Clerc et al. (forthcoming).

⁷⁸ ”Venäjän tilanne, viikkoraportti 2.2.2000”, 2.2.2000. R-linja, Moskovan suurlähetystön raportit, 2000, UMA.

⁷⁹ ”Tshetsshenia ja presidentinvaalit”, 23.3.2000. Poliittinen tilanne Tshetsshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁸⁰ ”Länsi ei halua painostaa Moskovaa”, 1.3.2000. Poliittinen tilanne Tshetsshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

erittäin riippuvaisia kansan tuesta sodalle, ja tämä tiedostettiin myös Suomen ulkoasiainhallinnossa. Mainitsin ensimmäisessä käsittelyluvussa, että keskeinen syy toisen Tšetšenian sodan määrittämiselle terrorisminvastaiseksi operaatioksi oli terrorismin uhan hyödyllisyys, kun sotaa lähdettiin oikeuttamaan kansalle. Uhkakuvan ja yhteisen vihollisen käyttöarvo ei kuitenkaan rajoittunut vain sodan oikeuttamiseen vaan sillä pyrittiin lisäämään kansan yhtenäisyyttä, ja Putinin hallinnon suosiota. Russell pitääkin terrori-iskujen aiheuttamaa pelkoa ja toisaalta ”terrorisminvastaisen operaation” tuomaa turvallisuuden tunnetta kansan keskuudessa ehdottomana avaintekijänä Putinin poliittisen nousun taustalla.⁸¹

Avasin tämän tutkielman alussa Pohjois-Kaukasian islamilaisten tasavaltojen uniikkia historiaa suhteessa muuhun Venäjään, mikä on perinteisesti johtanut alueen kansojen rasistiseen kohteluun ja demonisointiin valtaväestön keskuudessa. Suomen ulkoasiainhallinto oli tietoinen näistä etnisistä jännitteistä, ja alusta asti oltiin huolestuneita siitä, miten Pohjois-Kaukasian levottomuudet sekä terrori-iskut tulisivat vaikuttamaan kaukasialaisten kohteluun Moskovassa ja Venäjällä laajemminkin.⁸² Moskovan suurlähetystön raporteissa heti syyskuun 1999 kerrostalopommien jälkeen kerrotaankin kansan rasististen asenteiden kärjistymisestä. Kaukasialaisten näköisiä ihmisiä haukuttiin avoimesti kaduilla ja vähemmistöjen edustajat haluttiin karkottaa Moskovasta.⁸³ Suomalaiset diplomaatit nostivat kuitenkin myös esille, että Venäjän keskushallinto ja viranomaiset pyrkivät ainakin julkisesti hillitsemään rasismia sekä islamofobiaa.⁸⁴ Nämä asenteet kuitenkin vaikuttivat merkittävästi kansan tukeen sodalle ja olivat siten hyödyllisiä valtionjohdolle.

Osa kansasta suorastaan vaati uutta sotaa koston terrori-iskuista ja Moskovan suurlähetystön raportissa kuvataan: ”Yhä useammin tavallisten ihmisten kuulee kehuvan miten Stalin osasi ratkaista tshetsheenikysymyksen⁸⁵, miten ne pitäisi kaikki tappaa, karkottaa jne.”⁸⁶

Suomalaiset diplomaatit olivat siis sodan alussa selkeästi huolissaan etnisten jännitteiden kärjistymisestä. Voidaankin huomata, että tavallisen kansan asennoituminen koettiin monella tavalla radikaalimmaksi kuin myöhempiin sotarikoksiin syyllistyneen hallinnon, vaikka

⁸¹ Russell 2007, 70.

⁸² ”Dagestanissa ja Tshetsheniassa tapahtuva voimankäyttö, ml. vaikutukset siviileihin”, 20.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁸³ ”Tshetshenia/Dagestan; Kaukasialaisten kohtelusta Moskovassa”, 24.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁸⁴ ”Kaukasian sota levisi Moskovaan” 23.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁸⁵ Johdannossa mainitut kaukasialaisten pakkosiirtoihin, jotka EU on tuominnut kansanmurhaksi.

⁸⁶ ”Kaukasian sota levisi Moskovaan” 23.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

esimerkiksi varapääministeri Koshmaninkin suhtautuminen tšetšeneihin oli rasistinen ja alentava. Ulkoministeriön virkahenkilöt reagoivat 29.2.2000 huolestuneena venäläisen oppositiolehden uutisointiin, jossa kerrottiin jopa ortodoksikirkon patriarkan siunanneen Putinin hallinnon sotatoimet.⁸⁷ Kansan kostonhalu ja yleinen mielipide tšetšeneistä asettivat hyvin laajat raamit sille, millaisia mahdollisia ylilyöntejä Venäjän joukoilta oltiin valmiita hyväksymään. Ei siis ole mielestäni yllättävää, että Suomen ulkoasiainhallinto koki kansan keskuudessa vallinneen islamofobian ja kaukasialaisiin kohdistuneiden ennakkoluulojen raportoimisen tärkeänä konfliktin kontekstissa.

Vaikka kansa oli varsinkin sodan alkuvuosina vahvasti ”terrorisminvastaisen operaation” takana, tuki sodalle ei ollut kuitenkaan absoluuttista Venäjän yhteiskunnassa. Suomen ulkoasiainhallinto yritti pysyä jatkuvasti kartalla myös opposition ja toisinajattelijoiden tulkinnoista ja mielipiteistä. Varsinkin Moskovan pormestari ja tunnettu Jeltsin-kriitikko Juri Lužkov sekä liberaalin Jablonko-puolueen perustaja Grigori Javlinski olivat korkean profiilin sodan vastaisia (tai vähintään maltillisia) ääniä julkisessa keskustelussa. Moskovan suurlähetystö raportoi pian syyskuun iskujen jälkeen näiden kahden sisäpoliittiseen leiriin liittämänsä oppositiolehden kirjoituksista varsin positiiviseen sävyyn kritisoiden samalla venäläisten rasistisia asenteita henkilöstön omien kokemusten pohjalta:

Toisaalta päivälehti Moskovski Komsomoletsin (Luzhkov, Javlinski) toimittaja lainaa omia kolmen vuoden takaisia juttujaan, joissa hän ihmettelee milloin tšetšeenit aloittavat Moskovan pommittamisen, kun sadat tšetšeeni-isät joutuvat keräilemään lastensa kappaleita raunioista. Tämä on muuten ainoa julkisuudessa näkemäni viittaus siihen, että Venäjän taannoiset sotatoimet aiheuttivat siviiliuhreja ja kostomieltä. Tavallisilla ihmisillä moiseen ei riitä ymmärrystä. Sedät selittävät politiikkaa vaalealle ulkomaalaiselle ystävällisesti. Tšetšeenit ovat puolivillejä rosvoja, joille venäläiset hyvää hyvyttään ovat vieneet kulttuuria ja rakentaneet maan ja sitten ne alkoivat yhtäkkiä tappaa venäläisiä, niin että pakkohan sinne oli mennä armeijan väliin.⁸⁸

Sodan eskaloituttua suurlähettiläs Lyra kävi itsekkin keskusteluja sekä Luzhkovin että Javlinskin kanssa, ja raporttien perusteella Suomen ulkoasiainhallinto sai näistä keskusteluista arvokasta informaatiota Venäjän opposition mielipiteistä.⁸⁹ Moskovan suurlähetystön

⁸⁷ ”Venäjän ortodoksinen kirkko siunaa sodankäynnin Tshetsheniassa”, 29.2.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁸⁸ ”Kaukasian sota levisi Moskovaan” 23.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁸⁹ ”Jablonkon Grigori Javlinski Tshetsheniasta ja vaaleista”, 26.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

raporttien perusteella erityisesti Javlinskin retoriikan nähtiin muuttuvan avoimesti sodanvastaiseksi viimeistään alkuvuoden 2000 aikana hänen presidenttiehdokkuutensa myötä.⁹⁰ Moskovan suurlähetystön henkilöstö vaikutti olleen enemmän Luzkovin ja Javlinskin puolella sisäpoliittisessa valtataistelussa, mutta toisaalta heidän leirinsä tiedostettiin olevan vähemmistössä varsinkin Tšetšenia-kysymyksen suhteen.

Laajemman yhteiskunnan tuki sodan aloittamiselle oli ollut vankkaa, mutta Venäjän vaikeudet normalisoida tilannetta Tšetšeniassa Groznyin valtaamisesta huolimatta alkoivat vaikuttaa kansan ja median mielipiteeseen sodasta. 17.11.2000 saapuneessa Moskovan suurlähetystön raportissa Tšetšeniaa koskevan uutisoinnin kerrottiin muuttuneen huomattavasti kriittisemmäksi ja olevan ”yleissävyltään alistuvan ironista”.⁹¹ 8.2.2001 kansan mielipide oli muuttunut suomalaisten diplomaattien mukaan vielä negatiivisemmäksi:

Sodan kannatus kansan keskuudessa on laskussa. 55% venäläisistä on sitä mieltä, että tilanne Tshetsheniassa ei ole parantunut viimeisen vuoden aikana. Vuoden takaiseen yli 70% verrattuna enää alle 50% hyväksyy sodan. Jopa 32%:n mielestä operaatio on keskeytyksissä, ja vain 21 % katsoo, että se on saatettu päätökseen tai on lähellä päätöstä. 40% uskoo tarvittavan kovempia toimia sissien tuhoamiseksi alueella, mutta silti jopa 68% kannattaa joukkojen vähentämistä ja voimarakenteiden koordinaatiovastuun siirtämistä FSB:lle. Putinin asemaa sotaväsymys tuskin uhkaa, sillä (toisin kuin sodan alussa) hänen suosionsa on enää osittain kiinni sotamenestyksestä. 38% venäläisistä on sitä mieltä, että Tshetshenian tilanne ei vaikuta Putinin suosioon.⁹²

Koska Putin oli jo kyennyt vakiinnuttamaan asemansa voittamalla presidentinvaalit keväällä 2000, oppositiopoliitikot ja -media eivät kyenneet tekemään Tšetšenian operaation venymisestä niin tehokasta poliittista lyömäasetta kuin he olisivat halunneet. Suomalaiset diplomaatit olivat silti kiinnostuneita kaikesta julkisesta keskustelusta, jossa kritisoitiin Putinin hallintoa. Kuten primääriaineistoni ovat jo tähän mennessä osoittaneet, Suomen ulkoasiainhallinto suhtautui sodan edetessä yhä negatiivisemmin Venäjän sotatoimiin ja tšetšeneihin kohdistuneisiin ihmisoikeusrikkomuksiin. Uskon suomalaisten diplomaattien nähneen marginaalisenkin kritiikin, ja tämän edesauttaman sisäisen paineen lopettaa sota, tervetulleena ja raportoimisen arvoisena.

⁹⁰ ”Tshetshenia; Brittiarvio Venäjän sodankäynnistä”, 11.11.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁹¹ ”Tshetshenian viimeaikaisia tapahtumia”, 17.11.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

⁹² ”Tshetshenian tilanne: FSB:n vuoro yrittää saada tasavaltaan järjestystä”, 8.2.2001. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2001, 21.50, UMA.

4 Suomen ja EU:n viralliset reaktiot

Toisen Tšetšenian sodan alkaminen jätti Suomen ulkoasiainhallinnon poliittisesti vaikeaan tilanteeseen. Vaikka itäsuhde oli muuttunut huomattavasti YYA-ajasta, Venäjä oli vielä vuosituhannen vaihteessa Suomelle tärkeä kauppakumppani ja läheinen naapurimaa. Se oli kuitenkin ajautunut raakaan konfliktiin Tšetšeniassa ja syyllistynyt vakaviin ihmisoikeusrikkomuksiin, mitä kansainvälinen yhteisö ei voinut täysin hyväksyä. Suomi oli vuonna 1999 sodan syttyessä EU:n neuvoston puheenjohtaja, minkä takia se joutui tasapainoilemaan EU:n yhteisen Tšetšenia-linjan uskottavana pitämisen, suomettumisen imagon karistamisen, ja hyvien kahdenvälisen Venäjä-suhteiden ylläpitämisen välillä. Salaisessa kirjeenvaihdossa Venäjään suhtauduttiin sodan kontekstissa korostetun kriittisesti, mutta virallinen retoriikka ei voinut olla yhtä mustavalkoista.

4.1 ”Tuloksena kuitenkin lievähköt toimenpiteet”

Pian Basajevin ja Hattabin Dagestanin hyökkäyksen sekä syyskuun terrori-iskujen jälkeen Suomen ulkoministeri Tarja Halonen esitti viralliset suruvalittelut Venäjälle ja tuomitsi pommi-iskut nimeämättä kuitenkaan syyllistä.⁹³ Suomen julkinen reaktio oli hillitty ja ytimekäs sympatian osoitus terrori-iskujen uhreille, mutta mielenkiintoista siinä on Halosen toive iskujen tekijöiden saamisesta oikeuden eteen. Tämä erosi melkoisesti Putinin kuuluisasta lausunnosta terroristien ”tappamisesta vaikka huussiin”.⁹⁴ Oikeuslaitoksen roolin korostaminen istuu Suomen yleisiin pyrkimyksiin edistää demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen toteutumista Venäjällä. EU oli samalla ajautunut vaikeaan diplomaattiseen tilanteeseen omalla retoriikallaan Pohjois-Kaukasian tapahtumista. Suurlähettiläs Markus Lyra kertoi raportissaan, että Dagestaniin hyökänneistä tšetšeneistä oli unionin ensimmäisessä kannanotossa puhuttu ”aseellisina ryhminä” eikä ”terroristeina”, mikä sai Venäjän protestoimaan EU:n suhtautumista konfliktiin.⁹⁵ Kysymys radikaalimpien tšetšeenikapinallisten määrittämisestä terroristeiksi on jakanut myös tutkijoita.⁹⁶

28.9.1999 Venäjän ilmaiskujen kiihtyessä Suomen ulkoasiainhallinnossa työstettiin luonnosta viralliselle demarssille⁹⁷, jossa EU ilmaisi huolensa Pohjois-Kaukasian tilanteen

⁹³ ”Ulkoministeri Tarja Halonen räjähdyksistä Venäjällä”, 10.9.1999. UMA.

⁹⁴ Russell 2007, 69–70.

⁹⁵ ”Moskova haluaa redusoida Tshetshenian terrorismiksi”, 4.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁹⁶ Shinar 2018, 136–137.

⁹⁷ Demarssilla tarkoitetaan tässä formaalia diplomaattista kannanottoa.

eskaloitumisesta. Lisäksi se syytti Venäjää erityisesti siviiliuhreja tuottavista pommituksista sekä pakolaisten liikkuvuuden rajoittamisesta tuomiten kuitenkin samalla terrori-iskut Venäjällä.⁹⁸ Mielenkiintoista on, miten Lyra kommentoi luonnosta seuraavana päivänä sanoen: ”Mielestäni demarshiteksti muuttunut turhan konfrontatiiviseksi. Väite, jonka mukaan venäläisjoukot estäisivät pakolaisten siirtymisen naapurialueille, ei mielestäni totta.” sekä ”Demarshissa myös oletetaan mielestäni liian vahvasti, että Venäjä ryhtyisi suuriin maaoperaatioihin.”⁹⁹ Muutos lopulliseen tekstiin ei ollut merkittävä ja EU:n ydinviesti pysyi samana: Venäjän turvallisuushuolet olivat legitiimejä ja terrorismi torjuttava, mutta keinot olivat ylimitoitettuja ja huolestuttavia. On silti huomionarvoista, että Suomen ulkoasiainhallinto yritti alusta asti tasapainoilla jämäkän retoriikan ja varovaisen lähestymistavan välillä muodostaessaan EU:n virallista reaktiota.

Suomen intressit toisen Tšetšenian sodan suhteen olivat varsin yksiselitteiset ja ne määriteltiin suoraan ulkoministeriön muistiossa otsikolla ”Suomen tavoitteet Tšetšeniassa”.

Ulkoministeriön itälinjan johtajan René Nybergin kirjoittamassa asiakirjassa todettiin:

Suomen tulee jo kansallisten etujensa vuoksi pyrkiä minimoimaan Tshetshenian sodan kielteinen vaikutus EU:n ja Venäjän orastaviin suhteisiin. Pohjoinen ulottuvuus ja EU:n Venäjä-strategian viitoittaman kehityksen varjeleminen edellyttää hätiköityjen ja ennen-aikaisten päätösten estämistä, kuten turvautumista julkisen mielipiteen tynnyttelemiseksi saarto- ja boikottityypisiin toimiin, esimerkiksi TACIS-yhteistyön tai PCA-sopimuksen jäädyttämiseen. Sama koskee Euroopan neuvostoa.¹⁰⁰

Samalla kuitenkin nostettiin esille humanitäärisen kriisin vakavuus ja tarve saada ”jalka oven väliin.” lisäämällä kansainvälistä läsnäoloa alueella, ja painottamalla tarvetta neuvotteluratkaisulle.¹⁰¹ Suomen muut tavoitteet olivat kuitenkin hieman ristiriidassa sen strategisten tavoitteiden kanssa. Se ettei oltu valmiita merkittäviin pakotteisiin, heikensi Suomen ja EU:n vipuvoimaa muiden tavoitteiden ajamisessa, sillä Venäjä pystyi käytännössä päättämään kansainvälisten toimijoiden pääsystä Tšetšeniaan eikä mikään pakottanut sitä edistämään poliittista ratkaisua konfliktille.

⁹⁸ ”Luonnos EU-demarshiksi Pohjois-Kaukasian tilanteesta”, 28.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

⁹⁹ ”Tshetshenia demarshi” 29.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹⁰⁰ ”Tshetshenia; Suomen tavoitteet”, 8.11.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹⁰¹ Ibid.

Sodan jatkuessa ja Tšetšenian humanitäärisen tilanteen heikentyessä entisestään EU päätyi useiden virallisten kannanottojen jälkeen lopulta päättämään konkreettisista toimenpiteistä Venäjää kohtaan Eurooppa-neuvoston kokoontuessa Helsingissä joulukuussa. Nina Vaskunlahti Suomen pysyvistä Brysselin EU-edustustosta kommentoi:

Ministereiden enemmistö katsoi, että Tshetshenia-deklaraatio on implementoitava. Kysymys unionin uskottavuudesta sekä siitä, että Tshetshenian tilanne ei ole poistunut minnekään. Tuloksena kuitenkin lievähköt toimenpiteet: PJ:n Venäjä-strategiaa koskevan työohjelman tarkistaminen, tiede- ja teknologiasopimuksen allekirjoituksen edelleen lykkääminen, päätös olla siirtämättä käyttämättä jääneitä elintarvikeapuun tarkoitettuja varoja (30 meuro) tälle vuodelle, vuoden 2000 Tacis-ohjelman uudelleenkohdentaminen, kumppanuussopimuksen kauppapoliittisten osioiden tiukka soveltaminen, ei uusia GSP-myönnytyksiä. PJ korosti, että koko pajatsoa ei saa kuitenkaan kerralla tyhjentää.¹⁰²

Kyse oli siis lopulta erittäin lievistä sanktioista, joilla oli enemmän symbolista arvoa. Niidenkin implementoinnissa ilmeni kuitenkin haasteita, ja Suomi alkoi huolestua linjan pitävyydestä puheenjohtajuuden siirryttyä Portugalille. Suomen puheenjohtajana vetämä Tšetšenia-linja miellettiin sitä rajoittavista strategisista tavoitteista huolimatta uskottavan tiukaksi.¹⁰³ Tämä oli Suomen intresseissä, kun pyrittiin todistamaan kyky toteuttaa Euroopan unionin ”läntistä” ulkopoliittikkaa uutena jäsenvaltiona. Suomalaiset diplomaatit olivat välillä muutenkin tyytymättömiä muiden jäsenvaltioiden toimintaan. Lyra nosti Moskovan suurlähetystön raportissa monien suurempien maiden tuomitsevan mielellään Venäjän EU:n kautta, mutta lämmittelevän kahdenvälisiä suhteita erityisesti Putinin kanssa.¹⁰⁴

Näen Suomen virallisten Tšetšenia-kannanottojen edustaneen pragmaattista politiikkaa, jossa toimintaa ohjasivat erityisesti EU-jäsenyys sekä Suomen pitkän aikatahtaimen Venäjä-intressit. Lännelle haluttiin näyttäytyä EU:n ”tiukan” Tšetšenia-linjan arkkitehtinä, mutta Venäjälle haluttiin esittää Tšetšenia yksittäisenä ”kiistakysymyksenä” Suomen ja Venäjän muuten hedelmällisissä suhteissa. Tämä on linjassa myös Suomen ensimmäisen Tšetšenian sodan aikaisen politiikan kanssa. Suomella ja EU:lla yleisesti vaikuttava halu tuomita Venäjän ihmisoikeusrikkomukset tarpeeksi uskottavasti retoriikan tasolla, ja korostaa toistuvasti Pohjois-Kaukasian humanitäärisen kriisin vakavuutta. Konkreettiset toimet jäivät kuitenkin lopulta melko vaatimattomiksi. Koska pitkällä aikavälillä haluttiin pitää kiinni Venäjän integroimisesta osaksi eurooppalaista yhteisöä, EU ei lähtenyt ajamaan merkittäviä

¹⁰² ”Venäjä – Tshetshenia”, 24.1.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

¹⁰³ ”EU-Tshetshenia”, 29.2.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

¹⁰⁴ Ibid.

pakotteita, vaan sanktiot koskivat lähinnä yksittäisiä investointeja. Näen EU:n ”pehmeän kriittisen” linjan toteutumisen olleen aikanaan myös Suomen intresseissä, vaikka osa ulkoasiainhallinnosta koki lännen asenteen muuttuneen ajan myötä liian ymmärtäväksi.¹⁰⁵ Suuressa kuvassa toimet vastasivat syksyllä 1999 tehtyä yhteenvedoa Suomen tavoitteista.

4.2 ”Tshetsheenien osalta valtuuskunta ei hae yhteyttä”

Suomen ulkoasiainhallinnolla oli yleisesti melko moniulotteinen käsitys tšetšeneistä, mikä tuli esille jo terrori-iskujen käsittelyn yhteydessä. Kaikkia tšetšeenitaistelijoita ja tasavallan itsenäisyyttä ajavia ei Venäjän virallisen narratiivin tapaan maalattu suomalaisissa raporteissa suoraan ”terroristeiksi ja bandiiteiksi”. Basajevin ja Hattabin radikaaleja islamistitaistelijoita käsiteltiin yleisesti erillään presidentti Aslan Mashadovin maltillisemmasta hallinnosta, vaikka niiden välillä olikin yhteyksiä.¹⁰⁶ Suomen puheenjohtajakauden aikaisissa EU-kannanotoissa kehoitettiin jatkuvasti Venäjää etsimään poliittista ratkaisua konfliktille juuri ”Groznyin maltillisten voimien” kanssa.¹⁰⁷ Moskovan suurlähetystön raporteista välittyi myös aito huoli Tšetšenian humanitäärisestä kriisistä, ja varsinkin sen kontekstissa sympatiat kallistuivat selkeästi tšetšeenien puolelle. Lisäksi, kuten edellisessä käsittelyluvussa nousi esille, yksittäisissä raporteissa Suomen omat historialliset traumat rinnastettiin melko suoraan tšetšeenien kokemuksiin puhuttaessa ironiseen sävyyn ”Terek-joen hallituksesta”.¹⁰⁸ Vaikka ulkoasiainhallinnon sisäisesti ilmaistiinkin sympatiaa ja hienovaraista solidaarisuutta oman historian puitteissa, ei tämä heijastunut virallisiin suhteisiin tšetšeenien kanssa.

Asia nousi primääriaineistoissani ensimmäisen kerran esille 12.11.1999, kun ulkoministeriö jätti suomen ETYJ-valtuuskunnalle ohjeen mahdolliseen tapaamiseen tšetšeeniedustajien kanssa ennen Istanbulin ETYJ- huippukokousta:

Sen johdosta, että tshetsheeniedustajat ovat halunneet tavata Suomen Istanbulissa olevan ETYJ-valtuuskunnan edustajia ministeriö vahvistaa yleisohjeenaan seuraavaa:

- ETYJ-valtuuskunta pitää yhteyttä NGO-tyyppisiin yhteisöihin valtuuskunnan päällikön harkitsemalla tavalla ja tasolla;

¹⁰⁵ ”Länsi ei halua painostaa Moskovaa”, 1.3.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

¹⁰⁶ Russell 2007, 97.

¹⁰⁷ ”Ulkoasiainministeri Tarja Halonen ilmaisee huolensa Pohjois-Kaukasian tilanteen johdosta”, 30.9.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹⁰⁸ ”Tshetshenia kiireellinen”, 13.10.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

- Tshetsheenien osalta valtuuskunta ei hae yhteyttä, mutta on pyydettyä valmis tapaamisiin alemmalla virkamiestasolla Suomen valtuuskuntatilojen ulkopuolella;
- Yllä oleva pätee soveltaen muihinkin edustustoihin. Yleisohjeena on pidättyvyys.¹⁰⁹

Suomen ulkoasiainhallinto päätti siis alusta asti noudattaa maltillista linjaa tšetšeenikontaktien suhteen, ja valitsi olla aktiivisesti hakematta yhteyttä edustajiin. Tapaamisten rajoittamisella vain alemmalle tasolle saatiin vältettyä turhaa huomiota. Tähän varovaiseen lähestymistapaan vaikutti halu olla suuttuttamatta Venäjää. Se oli kuitenkin pääosin linjassa monien muiden EU-maiden kanssa, eikä Suomi ymmärrettävästi halunnut yksin muuttaa vakiintunutta normia yhteydenpidosta tšetšeeneihin.

Ensimmäiset varsinaiset kontaktit tšetšeeniedustajien kanssa tulivat, kun Tanskassa maanpaossa toimivan Tšetšenian tiedotustoimiston johtaja Ousman Ferzouli saapui 10.12.1999 Suomen Kööpenhaminan suurlähetystön asiakaspalveluun haluten keskustella EU-puheenjohtajamaan, eli Suomen edustajan kanssa Tšetšenian tilanteesta. Ministerineuvos Bo Lindroos otti hänet siellä vastaan.¹¹⁰ Kööpenhaminan suurlähetystö ilmoitti Ferzaoulin jättäneen samalla viisumianomuksen, sillä hän halusi vieraillla Helsingissä. 11.12.1999 Ferzaouli tapasikin siellä ulkoministeriön linjanjohtaja René Nybergin, ja pyrki edistämään itsenäisyyttä ajavien tšetšeenien agendaa Suomessa.¹¹¹ Venäjä esitti suurlähettiläs Lyralle suullisen protestin Ferzaoulin vastaanottamisesta ”virallisella tasolla” kutsuen sitä ”epäystävälliseksi” teoksi.¹¹² Ulkoministeriön virkahenkilöt kuitenkin muistuttivat, että samanlaisia tiukkasanaisiakin vastalauseita esitettiin jatkuvasti muillekin länsimaille, jotka olivat vastaanottaneet tšetšeeniedustajia vähänkään virallisella tasolla, joten tilanteessa ei sinänsä ollut mitään poikkeuksellista.¹¹³ Suomen virallinen kanta oli, että tapaaminen oli pohjimmiltaan NGO-tapahtuma, jossa hankittiin tietoa Pohjois-Kaukasian humanitäärisestä

¹⁰⁹ ”Tshetsheeniedustajien tapaaminen; ohje”, 12.11.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹¹⁰ ”Ferzaouli, Osman; tshetsheeniedustajan käynti suurlähetystössä; viisumialistus”, 10.12.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹¹¹ ”Tshetschenian tilanne; Ij Nybergin tapaaminen 11.12.1999 Tshetschenian Kööpenhaminassa sijaitsevan tiedotustoimiston edustajan, herra Osman Ferzaoulin kanssa”, 13.12.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹¹² ”Varaumi Advejev: Tapaus Ferzaouli ei voi olla vaikuttamatta kahdenvälisen suhteidemme kehitykseen”, 13.12.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹¹³ ”Helsingin Eurooppaneuvosto; Tšetšenia; ohje”, 13.12.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

tilanteesta, eikä se merkinnyt Tšetšenian tunnustamista tai Venäjän federaation alueellisen koskemattomuuden kyseenalaistamista.¹¹⁴

Ulkoministeriön virkahenkilöt tapasivat tšetšeeniedustajia useampaan kertaan näiden pyynnöstä, mutta tapaamisten arvo oli Suomen ulkoasiainhallinnon näkökulmasta melko kyseenalainen. Nyberg totesi 12.4.2000 saapuneessa muistiossa, että vastaavat tapaamiset olisi hyvä torjua jatkossa, sillä ne eivät tarjonneet mitään oleellista informaatiota vaan useimmat tšetšeeniedustajien väitteet oli jopa todistettu vääräksi. Hän myös valitti, että useampi tapaaminen oli aktivistien toimesta vuodettu julkisuuteen, mikä toi turhaa huomiota kontakteihin tšetšeenien kanssa. Nyberg kuitenkin tarkensi, että esimerkiksi Ferzaouli voisi jatkossakin vieraillla Suomessa täyttäessään viisumin myöntämisen yleiset ehdot.¹¹⁵

Jonkinlainen yhteydenpito kuitenkin jatkui Nybergin siirryttyä Moskovan suurlähettilääksi loppuvuodesta 2000. Ulkoministeriön itälinjan lähetystöneuvos Juhani Joutsen esimerkiksi tapasi Ferzaoulin kanssa 30.3.2001.¹¹⁶ Tässäkin edettiin raportin perusteella varovaisesti ja Joutsen oli taas lähinnä kuunnellut Ferzaoulin mielipiteitä Tšetšenian tilanteen kehityksestä.

Huolimatta diplomaattien raporteissa ilmenneestä sympatiasta ja solidaarisuudesta pelkkiä virallisia kontakteja ja toimenpiteitä tarkastelemalla Suomen ulkoasiainhallinnon suhtautumista tšetšeeneihin olisi helppo tulkita kylmäksi tai jopa välinpitämättömäksi. Kyse oli kuitenkin harkitusta varovaisuudesta ja pidättyväisyydestä, jonka näen perustuneen Suomen ulkopoliittisiin prioriteetteihin. Matalankin tason virkahenkilökontaktit tšetšeenien kanssa saivat Venäjän lähettämään protestoimaan tiukkasävyisesti. Tämän takia, ja koska tapaamiset eivät raporttien perusteella olleet erityisen informatiivisia, Suomi ei todennäköisesti nähnyt syytä luoda olemassa olevaa suhdetta syvempiä yhteyksiä tšetšeeniedustajiin. Sitä olisi ollut vaikea nähdä Venäjä-suhteen riskeeraamisen arvoisena hankkeena. En kuitenkaan vertaisi Suomen politiikkaa YYA-ajan tapaiseen Venäjän mielistelyyn. Suomen ulkoasiainhallinto vaikutti yksinkertaisesti priorisoivan kahdenvälisen idänsuhteiden ylläpitämistä ja EU-Venäjä integraation edistämistä. Hyvät suhteet Venäjään saatettiin jopa nähdä parhaana väylänä vaikuttaa tšetšeenien tilanteeseen.

¹¹⁴ ”Helsingin Eurooppaneuvosto; Tšetšenia; ohje”, 13.12.1999. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 1999, 21.50, UMA.

¹¹⁵ ”Yhteydet Tshetsheniedustajiin”, 12.4.2000. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2000, 21.50, UMA.

¹¹⁶ ”Tshetshenian tilanne; In Joutsenen tapaaminen 29.3.2001 Tshetshenian Kööpenhaminassa sijaitsevan tiedotustoimiston edustajan Osman Ferzaoulin kanssa”, 30.3.2001. Poliittinen tilanne Tshetshenia, Sisäpolitiikka Venäjä, 2001, 21.50, UMA.

5 Johtopäätökset

Olen tässä kandidaatintutkielmassa tutkinut Suomen ulkoasiainhallinnon, eli ulkoministeriön ja edustustojen, sisäisiä sekä virallisia reaktioita toiseen Tšetšenian sotaan vuosina 1999–2001. Hyödynsin tutkimusmenetelminä laadullista sisällönanalyysiä ja historian tutkimuksellista päättelyä. Tarkastelin tutkielmassa erityisesti Moskovan suurlähetystön ja yksittäisten muiden edustustojen sekä ulkoministeriön välistä kirjeenvaihtoa. Näistä nousi aineistolähtöisen sisällönanalyysin perusteella esille kolme tutkimuskysymyksieni kannalta keskeistä teemaa, joihin myös tämän tutkielman rakenne perustui. Nämä olivat: terrorismi ja sotatoimet, Venäjän hallinto ja yhteiskunta sodan kontekstissa, sekä Suomen ja EU:n viralliset reaktiot. Analysoin primääriaineistojani näiden teemojen näkökulmasta tukeutuen relevanttiin tutkimuskirjallisuuteen.

Suomen ulkoasiainhallinnon käsitys toisesta Tšetšenian sodasta ja sen laukaisseista terrori-iskuista perustui usein hyvin ristiriitaiseen informaatioon. Suomalaiset diplomaatit muodostivat tilannekuvaa monista eri tiedonlähteistä eivätkä aina tienneet mihin informaatioon he pystyivät luottamaan. Moskovan suurlähetystössä ei otettu merkittävästi kantaa terrori-iskujen tekijöiden suhteen, ja vaikka tšetšeenien osallisuutta epäiltiin, raporteissa korostettiin saatavilla olevan tiedon epävarmuutta. FSB:n tai muiden viranomaisten osallisuudesta ei esitetty väitteitä edes salaisessa kirjeenvaihdossa, vaikka näidenkin narratiivien olemassaolosta oltiin jossain määrin tietoisia. Venäjän viralliseen terrorismiretoriikkaan sodan oikeutuksena suhtauduttiin kuitenkin Suomen ulkoasiainhallinnossa erittäin kriittisesti, ja se koettiin pelkistetyksi sekä historiallisesta kontekstista irrotetuksi. Venäjän aloittaessa terrorisminvastaiset sotatoimet suomalaiset diplomaatit kiinnittivät heti huomiota siviileihin kohdistuvaan väkivaltaan. Sodan pitkittyessä käsitys huolestuttavista ihmisoikeusrikkomuksista ja sotarikoksista vain laajeni. Samalla raporteissa alettiin kyseenalaistaa Venäjän kykyä ja halua lopettaa sota.

Raportoinnissa ei käsitelty pelkkää taistelujen etenemistä, sillä Suomen ulkoasiainhallinto ymmärsi niin Venäjän valtionjohdon kuin tavallisen kansan roolin sodan taustalla. Erityisen paljon huomiota kiinnitettiin sodan johtoon nimitettyyn Vladimir Putiniin sekä tämän poliittiseen nousuun aina Venäjän presidentiksi terrorismin uhan ja sen määrätietoiseksi koetun torjumisen siivittämänä. Mielenkiintoista oli, kuinka nopeasti suomalaisten diplomaattien kuva Putinista kehittyi passiivisesta olosuhteiden uhrista sotaa aktiivisesti hyödyntäväksi autoritääriseksi toimijaksi. Suomalaiset diplomaatit eivät kuitenkaan käsitelleet

Venäjän valtionjohtoa irrallaan laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista, ja kansan asettuminen ”terrorisminvastaisen operaation” taakse nähtiin merkittävänä syynä sen onnistumiselle verrattuna ensimmäiseen Tšetšenian sotaan. Lisäksi kiinnitettiin paljon huomiota kansan keskuudessa vallitseviin tšetšeenijä koskeviin ennakkoluuloihin ja rasismiin. Vaikka kansan tuki sodalle oli voimakasta, Suomen ulkoasiainhallintoa kiinnostivat myös Venäjän opposition mielipiteet ja lisääntyvä kritiikki julkisessa keskustelussa loppuvuodesta 2000.

Mahdollisesti merkittävin tutkimustulokseni tässä kandidaatintutkielmassa on kuinka erilaisia Suomen ulkoasiainhallinnon sisäiset ja viralliset reaktiot toiseen Tšetšenian sotaan todellisuudessa olivat. Diplomatia tapahtuu kahdella eri tasolla, ja päätöksentekoa ohjaavissa ulkoasiainhallinnon sisäisissä raporteissa pystytään aina puhumaan suorasanaistemmin kuin julkisissa kannanotoissa. Oli kuitenkin yllättävää, kuinka hyökkäävää, sarkastista ja humoristista retoriikkaa varsinkin Moskovan suurlähetystön henkilöstö käytti toisinaan analysoidessaan Venäjän sotatoimia ja niiden takana vaikuttavaa politiikkaa raporteissaan. Samaan aikaan Suomi valmisteli varsinkin EU:n sisällä hyvin hillittyä julkista reaktiota, jossa Venäjän raa’at sotatoimet ja ihmisoikeusrikkomukset kyllä tuomittiin, mutta melko varovaisesti korostaen toistuvasti myös Venäjän alueellista integriteettiä. Salaisessa kirjeenvaihdossa oltiin myös huomattavasti valmiimpia ilmaisemaan sympatiaa ja solidaarisuutta tšetšeenijä kohtaan verrattuna virallisiin diplomaattikontakteihin maanpaossa olevien tšetšeeniedustajien kanssa.

Näen Suomen ulkoasiainhallinnon reagoineen toiseen Tšetšenian sotaan juuri tällä tavalla, sillä se oli kaikesta näennäisestä ristiriitaisuudestaan huolimatta yhdenmukaista johdannossa käsiteltyjen Suomen ulkopoliittikan suurien linjojen kanssa. Kuten muistio Suomen tavoitteista Tšetšeniassa kertoi, oli Suomen kansallisten intressien mukaista edistää EU:n ja Venäjän välisten suhteiden kehittymistä. Molemmat Tšetšenian sodat nähtiin pohjimmiltaan lyhyen aikavälin kiistakysymyksinä, joiden takia ei oltu valmiita luopumaan pidemmän aikavälin tavoitteista Venäjän suhteen. Tämän takia Suomi tai EU eivät olleet valmiita ajamaan erityisen painavia Venäjään kohdistuvia sanktioita. Ensimmäiseen Tšetšenian sotaan oli reagoitu melko samanlaisella tavalla, joten Suomen linja edusti ulkopoliittikan jatkuvuutta tässäkin mielessä. EU-jäsenyys kuitenkin satoi Suomen osaksi unionin yhteistä ulkopoliittikkaa, jonka kontekstissa Suomi päätyi tuomitsemaan toisen Tšetšenian sodan jopa jämäkämmin kuin sen omat kansalliset intressit olisivat ehkä antaneet odottaa. Suomen reaktioissa oli pohjimmiltaan kyse pragmaattisesta tasapainoilusta.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Ulkoministeriön arkisto (UMA), Helsinki

21.50 Sisäpolitiikka, Venäjä

Poliittinen tilanne Tshetshenia 1999–2001

Moskovan suurlähetystön raportit

R-sarja 1999–2001

Kirjallisuuslähteet

Chelaru, Valeria. “Kremlin’s ‘War on Terrorism’ in the Northeastern Caucasus: How Chechnya Still ‘Saves’ Russia.” *Connections. The Quarterly Journal*, 1/2024, 79–100.
<https://connections-qj.org/article/kremlins-war-terrorism-northeastern-caucasus-how-chechnya-still-saves-russia>

Clerc, Louis et al. *Ulkoministeriön historia IV, 1982-1995*, 2026 (forthcoming).

Dunlop, John ja Amy Knight. *The Moscow Bombings of September 1999: Examinations of Russian Terrorist Attacks at the Onset of Vladimir Putin’s Rule*. 1. painos, toim. Andreas Umland. Stuttgart: Ibidem, 2015.

Galeotti, Mark. *Putinin sodat: Tšetšeniasta Ukrainaan*. Suomeksi käänttänyt Jere Saarainen. Helsinki: Minerva Kustannus, 2023.

Haglund, Anne. “The Northern Dimension: north-western Russia in focus”. *Perspectives on EU-Russia Relations*, toim. Debra Johnson ja Paul Robinson. London; New York: Routledge, 2005, 93–109.

Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus, 2000.

Kangaspuro, Markku. “Venäjä Ja Islam”. *Idäntutkimus*, 2/2002, 1–2.
<https://journal.fi/idantutkimus/article/view/83156>

Palonkorpi, Mikko ja Hanna Smith. “Venäjä Ja Terrorismin Vastainen Sota”. *Idäntutkimus*, 1/2005, 15–26.

<https://journal.fi/idantutkimus/article/view/82767>

Reynolds, Bradley. *Alternating Visions of Europe’s Post-Cold War Security Architecture: Finnish, American, and Russian Peace Mediation in Nagorno-Karabakh 1995-1997*. Helsinki: University of Helsinki, 2024.

Russell, John. *Chechnya: Russia’s “War on Terror”*. London; New York: Routledge, 2007.

Rytövuori-Apunen, Helena. *Unionin ajan idänpolitiikka*. Helsinki: Edita, 2007.

Satter, David. *The Less You Know, the Better You Sleep: Russia’s Road to Terror and Dictatorship under Yeltsin and Putin*. New Haven; London: Yale University Press, 2016.

Shinar, Chaim. “Chechens: Freedom Fighters or Terrorists?”. *European Review* 27, 1/2019, 131–42.

<https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/chechens-freedom-fighters-or-terrorists/6D45E5F7BD2D069418C5148823464054>

Smith, Hanna. *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*. Helsinki: University of Helsinki, 2014.

Smith, Hanna. “The Russian Federation and the European Union: the shadow of Chechnya”. *Perspectives on EU-Russia Relations*, toim. Debra Johnson ja Paul Robinson. London; New York: Routledge, 2005, 110–127.

Tuomi, Jouni ja Anneli Sarajärvi *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2025.

Muut lähteet

The Guardian, 2009. <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/16/russia-chechnya-anti-terrorism>

Helsingin Sanomat, 2024. <https://www.hs.fi/maailma/art-2000010095731.html>

Human Rights Watch, 2000. <https://www.hrw.org/news/2000/02/29/war-crimes-chechnya-and-response-west>

Unrepresented Nations and Peoples Organization, 2004. <https://unpo.org/chechnya-european-parliament-recognises-the-genocide-of-the-chechen-people-in-1944/>